

RIKSANTIKVARENS MAGASIN | 2013

ALLE TIDERS

Bok om eidsvollsmennenes hus

I forbindelse med grunnlovsjubileet utgir Cappelen Damm i samarbeid med Riksantikvaren en kulturhistorisk bok om eidsvollsmennene og deres hus i 1814.

Etter grundige arkivundersøkelser har vi identifisert de fleste av eidsvollsmennenes hus. Flere enn en kanskje skulle tro er bevart.

Jørn Holme er redaktør, og redaksjonsgruppa består i tillegg av Ulf Holmene, Lars Roede, Anja Heie og Tone Svinningen (billed-redaktør). Planlagt lanseringsdato er **1. september 2014**.

Maleri av Peder Balke. Foto: Rune Aakvik/Oslo Museum

4 Eidsvollsbygningen

12 – Folk mente vi var gale

16 Stemmerettsjubileet

- 4 Eidsvollsbygningen: Tilbake til 1814
- 8 Grunnlovsjubileet 2014 – året og landet rundt
- 9 Hilsen fra statsråden
- 10 Ny verdensarv
- 12 Lensmannsgården Tingvoll
- 14 Sektoravgift: Vassdrag og arkeologiske undersøkelser
- Året 2013:**
- 16 Stemmerettsjubileet
- 20 Regjeringskvartalet: Debatten om Høyblokka
- 21 Slottsplassen
- 22 Passasjerskip: Full fart forover!
- 24 Riksantikvarens wikipedians-in-residence
- 25 Stavkyrkjeprogrammet
- 26 Vinnaren av Riksantikvarens kulturminnepris: Kystkulturens høvding
- 28 Flommen ved Listad middelalderkirkested
- 30 Fredninger i 2013
- 32 Ny kunnskap redder Bryggen i Bergen
- 33 Bevaringsprogrammet for ruinar
- 34 Bevaring og formidling av bergkunst
- 34 Klima: Havnivåstigning truer kulturminner
- 35 Våre gater og plasser: Fokus på Kirkenes
- 36 Verdiskapingsprosjekter i 2013
- 38 Telegrafan i Ny-Ålesund på Svalbard
- 38 Ernest Mansfield og Svalbard
- 39 Fra Riksantikvarens bokhylle
- 40 Internasjonalt engasjement ved EØS-midlene
- 41 Tall og fakta fra Riksantikvarens virke i 2013

Alle tiders · 2013

Alle tiders er Riksantikvarens magasin. Denne utgåva av magasinet er òg ei oppsummering av og ein årsrapport frå året 2013.

Ansvarleg redaktør: Siri Wolland

Redaktør: Karen Thommesen

Redaksjon: Turid Årsheim, Ragnhild Hoel, Kaare Stang, Line Bårdseng, Leif Anker, Marte Boro, Gurli Halin, Torborg Strand og Gunvor Haustveit.

Takk til: Riksantikvarens fototeam, ved Fredrik Eriksen og Dagfinn Rasmussen, for uvurderleg hjelp. Takk til alle medarbeidarar hjå Riksantikvaren som har bidrege med faktakunnskap, gode pennar og bilete. Òg takk til NIKU, Norsk maritimt museum, Kulturhistorisk museum og Telemuseet for fine bilete. Og, ikkje minst, takk til Riksantikvarens bibliotekarar og arkivarar.

Riksantikvaren, Dronningensgt. 13
Postboks 8196 Dep. 0034 Oslo
Tlf: 22 94 04 00, Faks: 22 94 04 04

www.riksantikvaren.no

Tinging av abonnement: postmottak@ra.no

Layout: Melkeveien designkontor

Trykk: 07

ISSN 1891-9219 (trykt utg.)

ISSN 1891 – 9413 (online)

Opplag 7000

Last ned Alle tiders frå:

<http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Publikasjoner/>

Fest og alvor

Bjarkøy i Troms. Foto: Siri Wolland, Riksantikvaren

Vi går nå fra et jubileumsår til et annet, fra stemmerettsjubileet 2013 til grunnlovsjubileet 2014. Jubileene har gitt og gir oss anledning til å feire det som har vært, men også til å se framover. Vår historie er i stor grad blitt fortalt av menn. Kvinners liv og virke har i for liten grad fått prege fortellingen om Norge. Riksantikvaren har benyttet 2013 til å løfte frem kulturminner fra arenaer som var viktige for kvinnenes samfunnsdeltakelse.

Stortingsvalget i 2013 ga oss en ny regjering, og Miljøverndepartementet skifter navn til Klima- og miljødepartementet. Vi har også fått en ny statsråd, Tine Sundtoft, som har god kunnskap om vern og bruk av kulturminner fra sin tid som fylkesrådmann i Vest-Agder. Vi ser fram til økt interesse for kulturminnefeltet fra en regjering som har gitt uttrykk for at de ønsker å gi eiere av fredete bygninger bedre vilkår.

2013 har også vært preget av store og viktige kulturminnedebatter. Diskusjonen om regjeringskvartalets skjebne har fått stor plass i pressen. Riksantikvaren fikk også i oppdrag av vårt departement å lage en utredning om de kulturhistoriske, arkitektoniske og kunstneriske verdiene i regjeringskvartalet. Det var et oppdrag vi utførte med glede, og vi fikk blant annet redegjort for de viktige kulturminneverdiene vi finner i Høyblokka og Y-blokka.

Kulturminner skaper også gode debatter i lokalmiljøer og aviser over hele landet. Godt kulturminnevern er avhengig av lokalt

engasjement. De fleste av våre kulturminner er ikke fredet, og ansvaret for verneverdige bygg ligger i første rekke hos eierne og kommunene. Dermed blir det ekstra viktig med lokal kunnskap og oversikt. Gjennom prosjektet Kunnskapsløftet for kulturminneforvaltningen arbeider Riksantikvaren nettopp for at kommuner og fylkeskommuner skal få bedre kompetanse på kulturminnefeltet. Det er essensielt med gode digitale verktøy for saksbehandling og registrering av kulturminner med lokal og regional verdi. Riksantikvaren har som mål at stadig flere kommuner skal registre sine kulturminner og lage planer for lokalt kulturminnevern. Vi har gitt en rekke kommuner støtte til dette arbeidet i 2013, og vi fortsetter satsningen i årene som kommer.

Samarbeid på tvers av sektorer og fagområder er en viktig del av arbeidet med kulturarven vår. Kunnskap om alt fra landbruk og fiskeri til klima er viktig når kulturarven skal sikres i et lengre perspektiv. Våre kulturlandskap og sporene etter hvordan vi har hentet vårt livsgrunnlag fra av skog og utmark eller fra sjøen, forteller viktige historier om levd liv i hele Norge.

I 2014 feirer vi grunnlovsjubileet til en ung nasjon, som i løpet av de siste 200 årene har klart å etablere et demokrati basert på likeverd og omsorg. Det at vi i dag lever i samfunn med en relativt god fordeling av velferdsgodene, betyr at vi i fortiden må ha tatt mange gode valg. Man skal lære av sine feil, men jeg mener man også kan lære mye av tidligere suksesser. Uansett, som riksantikvar tillater jeg meg å gjenta følgende: Tar vi historien med oss inn i framtiden, vil våre erfaringer hjelpe oss til å ta gode avgjørelser på vegne av kommende generasjoner. Riksantikvaren vil i løpet av 2014 bidra til en rekke markeringer av kulturminner som har vært viktige for nasjonsbyggingen. Vi ser fram til et spennende og lærerikt år.

Denne utgaven av *Alle tiders* gir et innblikk i enkelte av de sakene vi har arbeidet med hos Riksantikvaren i løpet av 2013, fra arkeologi, via fartøy og bygningsvern til verdiskaping. Men vi ser også fram mot 2014 og grunnlovsjubileet. Vi gleder oss til en nyrestaurert Eidsvollbygning åpner for publikum i februar 2014. I dette bladet får du en «sniktitt» inn på det ferdige resultatet. Gled deg!

Jørn Holme
RIKSANTIKVAR

Bilete framside: Eidsvollbygningen, inkludert alle rom inne i bygningen, er blitt restaurert til grunnlovsjubileet i 2014. Foto: Dagfinn Rasmussen

Bilete bakside: I 1994 fant hytteeigar Helge Bentsen ein hovudskalle i bukta nedanfor hytta si på Hummervikholmen i Søgne i Vest-Agder. Dette skulle bli Noregs mest berømte hovudskalle, omkring 8600 år gammal, frå tidleg steinalder. Hovudskallen var frå ei kvinne, etter kvart kalla Sol frå Søgne, og ho var del av det eldste skjelettmaterialet frå menneske som er funne i Noreg. Hausten 2013 fatta Riksantikvaren vedtak om at resten av bukta kunne gravast ut av arkeologar frå Norsk maritimt museum og Kulturhistorisk museum. Arkeologane fann delar av hovudskallar til fire individ, enkelte større knoklar frå bein og ein del mindre skjelettmateriale frå menneske, men ikkje noko gjenstandsmateriale. Kvifor finn ein berre menneske og ikkje andre gjenstandar? Funna frå bukta i Søgne vil bli analysert og forska på i mange år framover. Foto: Pål Nymoen / Norsk maritimt museum

Tilbake til 1814

Når Eidsvollsbygningen åpner dørene 16. februar 2014 vil den knapt være til å kjenne igjen. For første gang siden 1814 vil man kunne se hvordan huset faktisk så ut da 112 representanter møttes til rikssamling og dannet grunnlaget for et moderne og demokratisk Norge.

AV GEIR THOMAS RISAASEN, ULF HOLMENE OG
TONE B. VÆRVÅGEN. FOTO: DAGFINN RASMUSSEN,
RIKSANTIKVAREN

Restaureringen som Statsbygg nå har gjennomført er unik i nordisk sammenheng. Arbeidet er utført i tett samarbeid

med Riksantikvaren og Eidsvoll 1814. Budsjettet har vært på 360 millioner kroner. I tillegg har 7,8 millioner gått til interiørprosjektet i regi av Eidsvoll 1814; samtlige rom er fullstendig nyrestaurerte og interiørprosjektet har fornyet alle tekstiler samt skaffet nye møbler til 20 av 28

rom. Det er store endringer både ut- og innvendig. Med nye utetrappene, ny grunnmur, gjenoppbygget kjeller, tilbakeførte vinduer i kjeller og på østfasaden og nye farger fremstår den toetasjes trebygningen nå i all sin nyklassisistiske prakt. I tillegg har anlegget blitt universelt utformet med

▲ Eidsvollsbygningen anno desember 2013. Grunnmuren er tilbakeført med vinduer og rødmalt puss som illuderer sandsten, som dekker granittmuren. Til venstre i bildet ser vi den nye inngangen for rullestolbrukere.

ny inngang, heis og en trapp som ved et tastetrykk forvandles til enda en heis, som gir rullestolbrukere enkel adgang til hele bygningen.

NYE METODER – NYE FUNN

Bak restaureringen ligger et enormt detektivarbeid og en rekke utfordringer. Man visste rett og slett ikke hvordan Eidsvollsbygningen så ut i 1814. Bygget ble oppført i laftet tømmer og sto ferdig ca. 1770. Carsten Anker kjøpte verket i 1794 og begynte straks å modernisere huset.

▲ Fagdirektør Ulf Holmene fra Riksantikvaren forteller om hvordan 1814-generasjonen var opptatt av fargeprakt og biljardstuen er igjen malt i «gresk grønt», en farge laget av kobberpigment. Denne spesielle malingen er knallturkis når den påføres, i løpet av noen dager blir den knallgrønn og om 200 år vil den bli brun.

▲ Kjelleren som har vært ute av bruk siden 1844, har igjen fått liv og man kan se hvordan huset er konstruert. Arbeidet har avdekket både et teglgulv, muligens Carsten Ankers modernisering, og under det igjen hellegulv fra 1600-tallet. Funnet gjorde at man endret planen om å legge tekniske rom her. I stedet har man valgt å vise frem kjelleren slik den står nå. Her ser man hvordan bindingsveggene er laget: Strå spikret med ståltråd på panel, med puss over.

Han ga husets fire fasader ulik utforming, bygget skulle stå som en friskulptur i landskapet. Nyklassisismen råder tidsånden og epoken foregriper funksjonalismen; man forenkler og kvitter seg med unødig staffasje.

Oscar Wergelands maleri av Rikssalen fra 1884 er ikonisk og har blitt brukt som utgangspunkt for de tidligere restaureringene av salen. Men 70 år etter selve hendelsen hadde Wergeland samme problem som alle som har forsøkt å restaurere Eidsvoll har hatt; de har ikke gått

dypt nok inn i den samtidige dokumentasjonen. De to tidligere restaureringene, utført i 1914 og 1964, var i tillegg noe preget av sin samtids smak. I 1964 lutet man ned alt som var av treverk. I Vestibyllen ble det lagt glassfiberstrie på veggene som så ble malt med blank oljemaling. En av de største utfordringene ved dagens restaurering har vært å fjerne sporene etter dette.

I dag har man hatt helt andre ressurser til disposisjon. Man har foretatt omfattende tekniske analyser av husets overfla-

▲ Tapetdetalj.

► Vedovn til to rom, blå tapet med border hele veien rundt.

◀ Rikssalen har gjennomgått store endringer siden de forrige restaureringsforsøkene. Her ser vi et utsnitt av veggen og døren. De grove plankene er pyntet med stenkdekor, noe man først oppdaget i 2012, da man fjernet dørlistene.

▼ Nystuen, stasstuen der Christian Frederik trakterte de innbudte representantene.

▼ Tapet satt opp etter beskrivelse av det opprinnelige tapetet.

ter og materialer. Ny kildegransking, blant annet av dagbøker, auksjonskataloger, brev, branntakster og bygningstegninger, har gitt ny kunnskap om både farge- og materialbruk.

Å gjenskape riktig materiale, både på maling, tekstiler og inventar, har vært svært krevende. I noen få rom har man hatt tapetfragmenter nok til å rekonstruere, i andre har man tapetfragmenter, men mangler bordene, for noen finnes kun skriftlige beskrivelser og for enkelte finnes intet. Der har man supplert med tapetborder fra den tiden og man har brukt beskrivelser av tekstiler og møbler for å finne de rette fargene.

Men, selv om mange av brikkene i dette enorme puslespillet manglet, kan man i dag likevel gi et bilde av bygget som stemmer med slik det må ha sett ut i 1814. Eidsvollsbygningen byr nå på mange overraskelser, både for leg og lærd.

ALL MAKT I DENNE SAL

Det som kanskje vil overraske mest er restaureringen av Rikssalen. Rommet er husets største, med 72 kvadratmeter. Det var tenkt som husets festsal, men rommet var uferdig i 1814. Veggene besto av uhøvlet plank og ble malt med hvit limmaling. Deretter ble de påført en stenkdekor: ved hjelp av et bjerkeris sprutet man rødbrun og blågråmaling på veggene slik at dette dannet et prikkete mønster som illuderte stein. Denne ble først gjenoppdaget i 2012, da man fjernet listverket som var satt opp rundt dører og vinduer i 1860.

De to enorme empirevinduene i hver ende av salen består igjen av 12 store ruter, mot de 48 smårutene vi kjenner fra Wergelands maleri. Dette endrer rommets karakter betydelig og vinduene var unike i datidens Norge.

De uferdige kantene rundt dørene og gesimsene ble dekket med granbar og

girlandere. 33 malerier hang på veggene i gylne rammer.

Også podiet var feil fremstilt, og de tidligere rokokkostolene er erstattet med tidsriktige og enkle nyklassisistiske stoler.

Ny kildegransking har avdekket at det kun var to rekker med benker og de var ikke bygget opp på podier. Samtidige kilder avviker fra hverandre, men alle tilstedeværende var enige om en ting: De 112 representantene satt trangt! Dersom det hadde vært tre benkerader ville de hatt god sitteplass, mens den kongelige prosesjonen, 11. og 19. mai, ikke kunne vært gjennomført med verdighet fordi den ikke hadde fått plass. Vi kan derfor fastslå med stor grad av sikkerhet at det kun var to benkerader, hvor den bakerste benken var noe høyere enn den fremste. Navnelappene på setene, som viste hvilke representanter som satt hvor, er nå fjernet. Årsaken er at vi ikke aner hvor de faktisk satt! Vi

Rikssalen mot vest: Ny kildegransking har avdekket at det kun var to rekker med benker og de var ikke bygget opp på podier. Også podiet var feil fremstilt, og de tidligere rokokkostolene skal erstattes med tidsriktige og enkle nyklassisistiske stoler.

vet de satt i rekkefølge etter amtene, men hvor denne begynte vet vi ikke.

HVORFOR EIDSVOLL?

I 1814 var Europa preget av enorme endringer. Med opplysningstiden kom nye tanker om demokrati og humanisme. Norge var gjennom Kielfreden underlagt svensk styre, men også her begynte nasjonstanken å spire. Den 16. februar 1814 møttes 21 norske stormenn hjemme hos jernverkseier Carsten Anker på Eidsvoll. Han var en nær venn av den danske prinsen Christian Frederik, som også var til stede. Målet for møtet var norsk selvstendighet. De ble enige om å la en riksforsamling lage grunnlov og velge konge for den nye norske staten. Eneveldets tid var over.

Fraværet av samtidige kilder på hvordan bygget så ut skyldes at huset og Eidsvoll Verk har skiftet eier en rekke ganger. I 1822 var Anker konkurs, boet gikk

til skifteretten og alt innbo ble spredt. Eiendommen, med en hovedbygning hvor grunnflaten var på hele 600 kvadratmeter,

var det ikke marked for. Tanken om et nasjonalt minnesmerke fikk man først i 1837. Staten overtok eiendommen i 1851.

– Enige og troe, indtil Dovre falder!

16. februar 1814: Den danske prinsen møter 21 stormenn på Eidsvoll for å diskutere norsk selvstyre.

25. februar: De første politiske valgene i Norge. Folk samles til «bededag» i sognekirkene for å avlegge ed på å forsvare Norges selvstendighet. Så velger de valgmenn som skal møtes for å utpeke representanter til Riksforsamlingen fra hvert valgdistrikt.

10. april: 112 nyvalgte riksmenn samles på Eidsvoll.

11. april: Første møte holdes i Rikssalen i Eidsvollsbygningen.

17. mai: Grunnloven dateres og Christian Frederik velges til norsk konge. Valget av 17. mai som nasjonaldag er en enorm provokasjon for den svenske kongen.

19. mai: Christian Frederik mottar tronen

20. mai: Riksforsamlingen avsluttes med at de tok hverandre i hendene og sverget «Enig og tro til Dovre faller».

26. juli: Sverige går til krig mot Norge. Svenske styrker inntar Hvaler. Etter en kort krig i østfoldområdet tapte Christian Frederik for kronprins Carl Johan som ledet den svenske hæren.

14. august: Fredsavtale undertegnes i Moss. Kong Christian Frederik gir avkall på den norske tronen mot at Sverige lover å godkjenne den norske grunnloven og forhandle med et nyvalgt storting om betingelsene for en union.

8. oktober: Etter nye valg åpner Stortinget for første gang.

10. oktober: Christian Frederik frasier seg den norske tronen for seg og sine etterkommere.

4. november: Stortinget har vedtatt de endringene i Grunnloven fra Eidsvoll som er nødvendige for at Norge skal kunne gå inn i en union med Sverige. Carl 13. velges enstemmig til norsk konge. Norge entrer unionen med egen grunnlov og fullt indre selvstyre.

(Kilde eidsvoll1814.no)

Grunnlovsjubileet 2014 – året og landet rundt

Gjennom 2014 vil grunnlovsjubileet markeres over hele landet. Mange markeringer skjer på steder som har direkte tilknytning til de viktige hendelsene i 1814. Andre arrangementer foregår på steder som har vært viktige for nasjonsbyggingen og Norge som et fritt og demokratisk land.

Her er noen eksempler på markeringer og arrangementer i året som kommer. For en mer fullstendig oversikt, se Riksantikvarens hjemmesider www.ra.no og Stortingets kalender på www.stortinget.no.

9. APRIL, AKERSHUS:

FREDNING AV OSCARSBORG

Festningsanleggene ble inspirert av den danske prins og nyvalgte norske konge, Christian Frederik, i juni 1814. Oscarsborg er mest kjent for senkningen av den tyske krysseren «Blücher» den 9. april 1940.

18. MAI, BUSKERUD:

MARKERING PÅ STENBERG – HJEMMET TIL EIDSVOLLSMANNEN LAURITZ WEIDEMANN

Både bygninger og park har vært gjennom et omfattende restaureringsarbeid, og gjenåpnes i mai 2014. Anlegget viser hvordan kulturlandskap, byggeskikk og sosiale forhold var på Toten på 1800-tallet.

29. JUNI, SOGN OG FJORDANE:

MARKERING PÅ ALVÆRN – BOSTED FOR EIDSVOLLSMANNEN OLE ELIAS HOLCK

Markeringen på Alværn skal kaste lys over både eidsvollsmannen Ole Elias Holck og Alværn. En gjenstandsutstilling knyttet til eidsvollsmenn fra Sogn og Fjordane vil bli vist i storstua på Alværn.

1. AUGUST, VEST-AGDER:

FREDNING AV BOLIGEN TIL EIDSVOLLSMANNEN PEDER JOHNSEN

Skippergata 43 i Kristiansand var bolig for eidsvollsmannen Peder Johnsen. Det blir åpent arrangement med kunstnerisk innslag, foredrag og servering av nykomponert Peder Johnsen-kake.

2. AUGUST, HEDMARK:

FREDNING AV TERNINGEN SKANSE PÅ ELVERUM

Åpent arrangement med foredrag om Terningen skanse, militærmusikk, overrekkeelse av fredningsdokument og diplom. Enkel servering.

Rekonstruksjon av slaget ved Langnes.

Foto: Guri Rønning ©Guri Rønning

9. AUGUST, ØSTFOLD:

MARKERING VED LANGNES SKANSE I ASKIM

Slaget ved Langnes skanse i 1814 var det siste slaget der skandinaviske land sto mot hverandre. På svensk side sto kong Karl Johan, med hærstyrker på mellom 40- og 50 000 mann. På norsk side sto en lite krigsvant hær på rundt 30 000, under ledelse av kong Christian Frederik. Natten til 9. august 1814 var det flere trefninger mellom norske og svenske styrker.

31. AUGUST, NORD-TRØNDELAG:

MARKERING PÅ ERSGARD I STJØRDAL, HJEMMET TIL EIDSVOLLSMANNEN PETTER JOHNSEN ERTZGAARD

Alle er velkommen til en markering av eidsvollsmannen Petter Johnsen Ertzgaard, garden, bygningene og lokalhistorien og tradisjoner i Stjørdal.

Ersgård i Stjørdal. Foto: Ersgard ©Ersgard

1. SEPTEMBER, AKERSHUS:

FREDNING AV EIDSVOLLSBYGNINGEN, PAVILJONGER, HAGE OG PARK

Grunnloven ble skrevet og vedtatt i hovedbygningen på Eidsvoll jernverk. Hele bygningen har nå vært gjenstand for en omfattende restaurering, og i februar 2014 vil bygningen gjenåpnes og publikum vil kunne oppleve Eidsvoll anno 1814. 1. september fredes anlegget samtidig som boken om alle eidsvollsmennene lanseres.

25. OKTOBER, FINNMARK:

MARKERING I BJØRNVATN – FREDNING AV RØRBUA OG 1944-TUNNELEN

Mens Norge offisielt ikke ble frigitt før 8. mai 1945, ble Øst-Finnmark frigitt allerede i 1944 av russiske styrker. Den 25. oktober 1944 ble «Rørbua» den første norske administrativbygningen som var fri. Det norske flagget ble heist denne dagen, som det første i det frie Norge. 50 meter fra Rørbua ligger «1944-tunnelen», hvor det på det meste oppholdt seg om lag 3500 personer under kampene i Sør-Varanger.

Hilsen fra statsråden

Det er med store forventninger og en god porsjon ydmykhet jeg har tatt fatt på jobben som klima- og miljøminister. Jeg er veldig glad for og stolt over å ha fått dette ansvaret. Spennende er det også å ha fått ansvaret for de flotte kulturminnene våre.

Regjeringen bygger sin politikk på et generasjonsperspektiv, der forvalteransvaret veier tungt. «Forandre for å bevare» er konservatismens grunntanke, og jeg ønsker å ta med meg dette perspektivet inn i arbeidet med kulturminner. Kulturminnene representerer vår fysiske hukommelse. Dersom kommende generasjoner skal ha mulighet til å forstå fortiden, må vi ha et helhetlig perspektiv på forvaltningen av kulturminnene våre. Den forrige regjeringen la frem meldingen «Framtid med fotfeste» i juni i år. Denne inneholder en oppdatering av status etter åtte år og tydeliggjør de utfordringene som gjenstår for at vi innen 2020 skal nå målene som Stortinget har satt. Det blir en krevende oppgave, men jeg er klar for å ta fatt på den. Vi skal sette oss høye mål, og mange vil måtte bidra til at vi kan nå dem.

Kulturminnene representerer en del av vår felles historie, vår felles hukommelse. De er ressurser som ikke kan fornyes. Dersom de blir ødelagte eller fjernet, er de borte for alltid. Noe av det viktigste vi nå står overfor, blir å sikre de kulturminnene vi har, for framtida. Det betyr at vi må minimere tapet av og skader på viktige kulturminner og kulturmiljø. Før jeg ble klima- og miljøminister, var jeg fylkesrådmann i Vest-Agder, et fylke med en rik og mangoldig kulturarv. Og jeg bor i Lillesand, hvor jeg daglig opplever hvor viktig historien og omgivelsene er for folk. Det gir dem en god følelse av å høre til.

Dagens samfunn legger et stort press på disse ressursene, blant annet gjennom økende urbanisering, med påfølgende press på arealene, og gjennom teknologiske endringer som fører til at en del kulturminner, som bygninger og fartøy, mister den opprinnelige funksjonen de hadde, og da også går ut av bruk. Av egen erfaring har jeg sett hvor viktig det er at vi tar vare på gamle bygninger og fortsetter å bruke dem. Det er med på å styrke et steds egenart og gi innbyggerne trygghet i hverdagen.

Utviklingen viser at det er et stort behov for kunnskap om og oversikt over viktige kulturminner. I tillegg trenger vi tilstrekkelig kompetanse for å kunne ta vare på dem for framtida. Dette er utfordringer jeg gleder meg til å ta fatt på. Men for at vi skal kunne løse dem, må vi legge forholdene til rette slik at både forvaltningen og de private eierne har gode nok rammebetingelser og tilstrekkelige virkemidler.

Denne regjeringen ønsker derfor å etablere ordninger som sikrer at fredete bygninger som er satt i stand, blir vedlikeholdt i framtida. Vi vil sikre at kulturminneforvaltningen har gode styringsdata, og at kommunene har tilgang til den kunnskapen og oversikten de har behov for i arbeidet sitt. Vi vil også styrke

Foto: Bjørn Stuedal

forvaltningens muligheter til å utvikle attraktive by- og lokalsamfunn, også for å bidra til at bygninger som har mistet sin opprinnelige funksjon, kan bli tatt i bruk på nye måter. Her kommer satsingen på det vi kaller kunnskapsløftet på kulturminneområdet, inn. Dette er noe kommunene virkelig trenger slik at de kan skaffe seg en god nok oversikt over kulturminnene de har innenfor sine grenser. Ut fra min erfaring som fylkesrådmann, vet jeg at kommunene er opptatt av dette, og jeg er glad for å kunne bidra til å gi dem det.

Vi går spennende tider i møte. Neste år feirer vi, som kjent, Grunnlovens tohundreårsjubileum. Det er noe jeg gleder meg til, og jeg regner med at det vil bli markert rundt omkring i hele landet og at kulturminnene vil utgjøre en viktig ramme rundt jubileet.

Til slutt vil jeg få hilse til alle dere som på frivillig og ulønnet basis tar på dere et stort ansvar og gjør en uvurderlig innsats for å ta vare på de fredete og verneverdige kulturminnene våre. Regjeringen er opptatt av at dere skal få gode og forutsigbare rammer for den jobben dere gjør. Nettopp dette kommer jeg til å arbeide videre med som klima- og miljøminister.

Tine Sundtoft

KLIMA- OG MILJØMINISTER

▲ Gokstadhaugen i Vestfold.

Foto: Arve Kjersheim ©Riksantikvaren

▼ Rjukanbanen, Storegut og Ammonia ved kai på Mæl. Foto: ©Per Berntsen

◀◀ Rjukan sett frå Gausta Fjellgrend. Foto: ©Per Berntsen

◀ Hydroparken med Hydrogenfabrikken/Vannstoff og bygg 20 - Ovns hus C. Foto: ©Per Berntsen

▼ Kvernsteinsbrota i Hyllestad. Kvernstein var stor industri og blei eksportert i stor skala i vikingetida.

Foto: Kim Söderström og Jørgen Magnus ©Riksantikvaren

Nye verdsarvnominasjonar

To norske verdsarvnominasjonar er snart klare for oversending til UNESCOs verdsarvkomité: Industrinominasjonen Rjukan-Notodden og vikingnominasjonen Viking Age Sites in Northern Europe.

AV LISEN ROLL, RIKSANTIKVAREN

Dei to nye verdsarvnominasjonane blir overleverte til UNESCOs verdsarvsenter i januar 2014. Før dei blir sendt skal nominasjonane innom regjeringa. Dersom alt går bra vil Verdsarvkomiteen behandle nominasjonane på sitt møte sommaren 2015.

RJUKAN-NOTODDEN

Som verdsarv kan regionen fortelje historia om vatnet som blir gjort om til elektrisk kraft og skapar grunnlag for prosessindustri og arbeidsplassar til folket. Historia om framveksten av velferdsstaten Norge, frå fattigast til rikast på 100 år. Det er Rjukanbanen og vassdraget som bind verdsarvområdet saman, frå Møsvatn til

Notodden. Fire komponentar inngår i verdsarvsøknaden:

- Fabrikkar (bygningar og anlegg) for kunstgjødselproduksjon, Hydroparkane.
- Anlegg for hydroelektrisk kraftproduksjon, Vemork, Såheim og Tinfos kraftstasjonar.
- Bysamfunn med sosial infrastruktur, med bustadar, institusjonar, næringsbygg, veger, parkar, byane slik dei var etablerte rundt 1920, som Hydros bedriftsbyar og bydelar.
- Transportåre med teknisk infrastruktur, med jernbane og ferjestrekning. Rjukanbanen frå Notodden (Tinnosbanen) via Tinnsjøen med jernbaneferjene Ammonia og Storegut til Mæl og Rjukan.

VIKINGNOMINASJONEN

«Viking Age Sites» er ein ny type serie-nominasjon og består av 7 stader rundt Nordatlanteren og i Østersjøen som representerer noko av breidda i denne maritime kulturen frå perioden omkring 700-1100. Stadene illustrerer overgangen frå ustabile, heidenske høvdingdømme til begynnande statsdanning i Norden. Ved Vikingtidas slutt var dei nordiske landa kristna og inngikk som del av europeisk kultur i mellomalderen. Norges kandidatar er skipshaugane i Vestfold (Borrehaugane i Horten, Oseberghaugen i Tønsberg og Gokstadhaugen i Sandefjord) og kvernsteinsbrota i Hyllestad i Sogn. Dei andre kandidatane er Jelling og Trelleborgane (Danmark), Thingvellir (Island), Danvirke og Hedeby (Tyskland) og Grobina (Latvia).

Foto: Harald Vartdal © Fjordingen

— Folk mente vi var gale

Henny Staalnacke var en av få som så at den forfalne lensmannsgården Tingvoll i hjembygda Stryn var en kulturhistorisk perle. Familien Staalnacke er beviset på at å bo i et kulturminne er både mulig og, ikke minst, inspirerende.

AV TONE B. VÆRVÅGEN

Henny Staalnacke og hennes unge familie var i 1981 på jakt etter et eldre hus. Staalnacke drev selv møbelbutikk. Hun hadde erfaring med trevirke fra sin fars møbelfabrikk og var ikke redd for å påta seg et oppussingsobjekt. Blikket falt på den gamle lensmannsgården Tingvoll, rett borti gaten. Før lensmannsvesenet ble profesjonalisert var lensmannen gjerne bonde også, så lensmannskontoret og fengselscella lå i boligen. Lensmannen hadde for lengst bygget nytt hus, og det heller slitne bygget var utleid. Hun kontaktet ham, fikk tilslag og flyttet inn.

ET LITE STYKKE NORGESHISTORIE

Tingvoll, som var lensmannsgård frem til 1960, ble oppført sammen med et lite fjøs i 1932, på historisk grunn med røtter tilbake til jernalderen. Som navnet tilsier ble huset bygget på en gammel voll der det i norrøn tid ble holdt ting. Gården har også vært gravplass for vikinger. Huset er arkitekt Jon Os' diplomoppgave og er en eklektisk blanding av datidens ledende stilarter ispedd nasjonalromantiske trekk, med vinduer og glassveranda i jugend,

nyklassiske dører og vinduskarmer med trekk fra både sveitser- og jugendstil og funksjonalisme.

– Det første jeg falt for var brystpannelene, de fantastiske vinduene og de 30 spennende rommene. Jeg hadde alltid syns huset var stilig, og selv om det ikke var gjort noe siden 1932 var jeg sikker på at jeg skulle lykkes å redde denne kulturskateten, sier Staalnacke.

Med ungene sovende i et kott jobbet familien døgnet rundt det første året med å pusse opp vegger og gulv, utvendig arbeid og maling.

– Folk som kom innom mente vi var gale; Hva har dere funnet på, sa de! Det var ingen som så verdien i det vi gjorde. På denne tiden var dette meget gammeldags og utrangert. Men for meg har det alltid vært noe med dette huset og alle de vakre detaljene. Jeg har jo noe erfaring med trevirke og har alltid vært interessert i design, kombinert med kulturhistorie. Det var aldri snakk om å rive hverken vegger eller dører. Alt passet helt perfekt!

FREDET

På 2000-tallet var det andre ting enn oppussing og maling som opptok familien

Staalnacke. Stryn kommune ønsket å utvide idrettshallen, som er Tingvolls nabo. Kommunen mente den beste løsningen ville være å rive Tingvoll, og dermed den siste privatbygde lensmannsgården i Norge. Familien Staalnacke ville det annerledes og etter flere års kamp ble planene om riving ikke gjennomført. Kulturminneforvaltningen mente i tillegg at lensmannsgården var av nasjonal verdi. Riksantikvaren fredet derfor lensmannsgården i 2012, som en viktig del av norsk rettshistorie og en sjelden arkitektonisk perle. Dermed blir lensmannsgården stående, til glede også for nye generasjoner i Stryn.

Også barna til Henny Staalnacke har engasjert seg sterkt i husets skjebne. Datteren Else Jenny tok affære sammen med søsknene Maria, Simen og Hanne Sofie. De opprettet Facebook-gruppe, engasjerte vennene sine og skapte et stort engasjement, ikke bare for huset, men også for bevaring og historien bak. For dem var ikke Tingvoll bare et hjem, men åsted for kreativitet og utfoldelse som har satt varige spor. Å leve i et hus som Tingvoll nærer oppunder beboernes egen kreativitet.

VILLA VILLEKULLA

– Ungene elsker huset og hadde stor moro med fengselscella i kjelleren under oppveksten. Der spilte de inn skrekkefilmer og andre skumle saker. Men vi måtte sette en spiker i slåen til cella, for ungene

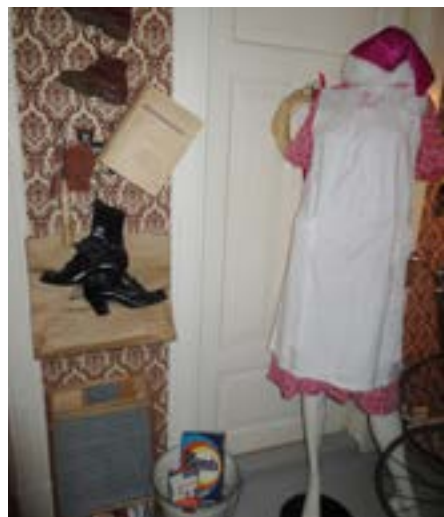

Foto: privat © Staalnacke

syntes det var gøy å låse vennene inn der, ler Henny.

Sønnen Simen beskriver oppveksten slik:

– Å vokse opp på Tingvoll var en drøm! Det er Villa Villekulla og Karde-momme by i ett fortryllende sammensurium. Det er jo en gammel lensmannsgård så vi har et ekte fengsel i kjelleren og mange hemmelige rom. I tillegg er jo vår familie i overkant kreative, så der er et eget malerom og huset er fylt med alle slags duppeditter og klær fra alle tidsepoker. Mamma har bygget et lite hus på loftet med egen inngangsdør, postkasse, ringeklokke og stakittgjerde! Og så har vi en egen bar i kjelleren som heter Sval-Bar. Så det har vært en fargerik og veldig kreativ barndom i kjent Pippi-stil.

Selv om ungene for lengst er voksne, blomstrer kreativiteten fortsatt i huset

med Hennys hjemmebaserte designkontor, hvor hun designer dåpskjoler med inspirasjon fra 1600-tallet.

MOODS OF TINGVOLL

Denne kreative og fargerike oppveksten har satt tydelige spor i sønnen Simen som egenhendig har satt Stryn på det internasjonale motekartet gjennom sitt like kreative og fargerike motehus; Moods of Norway, hvis kolleksjoner har mye til felles med Tingvolls særegenheter.

– Ja, nasjonalromantikk blandet med et godt knippe ulike stilarter er jo en stor del av det vi gjør når vi designer, forteller Simen.

– I ettertid har nok oppveksten på Tingvoll vært en mye større inspirasjon enn jeg først har trodd. Også når man ser huset i sin helhet og den idylliske plas-

seringen midt i essensen av fjordnorge, Tingvoll er jo husversjonen av Moods of Norway!

INVITERER INN

5. mai 2012 ble det Henny Staalnacke hadde ment siden 1981 offisielt: Tingvoll er en kulturhistorisk skatt; «eit kulturhistorisk og arkitekturhistorisk viktig døme på ein bygning frå norsk rettshistorie, og eit døme på vestlandsk byggeskikk i brytninga mellom jugend og klassisisme i mellomkrigsåra», skrev Riksantikvaren om formålet med fredningen.

– Da fredningsskiltet i messing fra Riksantikvaren kom i posten ble vi så stolte! Selv om noen i bygda føler at de har tapt. Men, jeg skal be dem inn så de kan gå fra rom til rom, fortelle kulturhistorien og la dem få del i skatten.

Eventyrlige vassdrag

«Sektoravgift under Olje – og energidepartementet.

Post 70 Bidrag til kulturminnevern». Hva skjuler seg

bak denne byråkratiske overskriften i statsbudsjettet?

Kan vi ha forventninger om noe spennende?

AV ELIN DALEN, RIKSANTIKVAREN

FOTO: NORSK MARITIMT MUSEUM/ CHARLOTTE MELSOM,
KULTURHISTORISK MUSEUM/ BIRGITTE BJØRKELI

Mange vassdragsutbygginger før 1960 ble gjennomført uten arkeologiske undersøkelser. Den første større arkeologiske undersøkelsen ble gjennomført i 1958 med utbyggingen av Tokke-Vinje-vassdraget. I de mange vassdragene som ble bygd ut før dette, ligger i dag et stort potensial for viten om fortida. Her fins det fremdeles kulturminner som kan undersøkes.

Sektoravgift for kulturminnevern er en ordning som ble innført i 2008 for å dekke kostnader til arkeologiske undersøkelser i vassdrag. Det er konsesjoner gitt før 1960 som omfattes av ordningen når konsesjon skal fornyes eller vilkårene revideres. Konsesjonæren betaler et beløp basert på størrelsen på produksjonen i reguleringsmagasinet, og pengene stilles til disposisjon for kulturminneforvaltningen.

Riksantikvaren forvalter sektoravgiftsordningen. Forvaltningsmuseene og fylkeskommunene/Sametinget gjennomfører prosjektene i felt. Så langt er det bare et fåtall saker der Olje- og energidepartementet har gjort vedtak om fornyet konsesjon eller reviderte konsesjonsvilkår med krav sektoravgift. Det gjelder Vinstravassdraget og Tesse, begge i Oppland; Elgsjø-Marsjø i Hedmark/Sør-Trøndelag og Byglandsfjord i Aust-Agder.

UTSATT FOR VÆR OG VIND

Det er utfordrende å gjennomføre arkeologiske undersøkelser i allerede utbygde vassdrag. Vi kan møte hindringer som vind, snø, is, regn og raskt stigende vannstand. Transport, overnatting og forsyninger må på plass, og det kan være en utfordring særlig i høyfjellet. Erosjon, overleiringer, is-skuring og bølgeslag er krefter som påvirker tilstanden til de arkeologiske kulturminnene i regulerede vassdrag.

I 2010 var det planlagt undersøkelser i Byglandsfjord i Setesdal. De lot seg ikke gjennomføre på grunn av store nedbørmengder. Arkeologene kom rett og slett ikke til i magasinet fordi vannstanden var svært høy. Også i 2013 satte flommen på Østlandet arkeologene på prøve.

To lokaliteter ved Olstappen i Vinstravassdraget ble gravd i løpet av prosjektets første to uker i mai mens isen lå tjukk. Det ble en liten luke mellom is-smelting og flom. Arkeolog Trond Vihovde ble slått av vannet i spurten og endte opp med å grave under vann.

SPENNENDE NY VITEN I BYGLANDSFJORD

I 2012 ble det gjennomført undersøkelser i forbindelse med erosjonssikringstiltak i Byglandsfjord. Dette var et samarbeidsprosjekt mellom Kulturhistorisk Museum og Aust-Agder fylkeskommune. En gravhaug ble undersøkt og den viste seg å være fra bronsealder. Dette forteller at fast bosetning i denne delen av landet er langt eldre enn tidligere antatt. Gravhaugen inneholdt et gravkammer med brente ben av en middelaldrende mann som hadde fått med seg en bronsepinsett med dekor i gravgave. De var opptatt av utseendet i bronsealder også!

STORVILTJAKT OG FERDSEL LANGS VINSTRAVASSDRAGET

Oppland fylkeskommune, Kulturhistorisk Museum og Norsk Maritimt Mu-

seum har en felles prosjektplan for de arkeologiske undersøkelsene i Vinstravassdraget. Vannene som undersøkes er Bygdin (1056 moh), Vinstre (1030 moh), Kaldfjorden (1019 moh), Øyangen (998 moh), Nedre Heimdalsvatn (1052 moh) og Olstappen (668 moh). De lange og smale vannene danner en naturlig ferdselsvei mellom øst og vest. Samtidig utgjør vannene sperrer for rein og elg som trekker mellom sommer- og vinterbeiter, slik at det dannes flaskehals for viltet. Området har vært i bruk over lang tid, fra eldre steinalder, gjennom bronsealder, jernalder, middelalder og helt fram til vår tid. Årets arkeologiske undersøkelser bekrefter dette, og mange boplasser fra steinalder, jernvinneanlegg, fangstgroper og anlegg, samt båttopptrekk- og nausttuffer ble registrert.

Ved Vinstervatn, på Mørstadstølen er det gode bevaringsforhold med opptil 1 meter tykke kulturlag, eller forhistoriens søppelfyllinger om man vil, med kull, bein og skjørbrønt stein.

Utgravingene ga funn av redskaper og avslag av flint, skifer, kvarts og kvartsitt samt asbestkeramikk. Åtte nesten hele pilspisser av skifer, tre flateretusjerte spisser av kvarts og flere kilo brent og ubrent bein. Mye av beinmaterialet er vanskelig å identifisere, men analysene viser en hovedvekt av reinsdyr, dessuten ørret, og et par små fragmenter av bein fra sau eller geit. Et utvalg av bein er sendt inn til datering og her venter vi spent på resultatet.

VINTEROPPLAGSPASS FOR BÅTER

En vinteropplagsplass for båter i Vinstre er spesielt interessant. På et lite nes på sørsiden av vannet er steiner stablet og lagt med et visst mellomrom i båtform. Hensikten var å hvelve båtene over steinlegningene slik at de ble liggende opp fra bakken, og hindre fukt fra å trenge inn i treverket. Så vidt vi kjenner til er det kun påvist to andre slike båtformede steinlegninger i fjellet tidligere, begge på Hardangervidda. Det skal gjennomføres flere undersøkelser på stedet, som vil kunne gi ny kunnskap om ferdselen og hvilke båttyper som ble brukt på vassdraget.

PROSJEKTET FORTSETTER I 2014

Med så mange interessante funn fra årets sesong blir det spennende å fortsette arbeidet i 2014. For å få gode resultater er samarbeidet med lokalkjente viktig. Samarbeidet med skolen og museene i Oppland og Hedmark fortsetter. Lokalt næringsliv er opptatt av prosjektene og bruker resultatene i lokal verdiskaping. Gausdal Næringstorg har ansatt egen arkeolog til formidling. Samarbeid med regulanten, Glommen og Laagens Bruks-eierforening, GLB, er en forutsetning for å kunne gjennomføre arbeidene. GLB har stor kunnskap om forholdene i vassdraget. Arkeologene får også benytte GLBs hytter ved Vinstervann. Dette bidrar til å gjøre arbeidet i felt litt enklere.

Vi er mange som gleder oss til å få frem mer kunnskap neste år!

Se mer informasjon om prosjektene på www.norark.no

Om prosjektet i Vinstravassdraget: Norsk Maritimt Museum/ Charlotte Melsom og Kulturhistorisk Museum/ Birgitte Bjørkeli

Ørst: Arkeologene Birgitte Bjørkeli og Hildgunn Maria Haanes Ruseth på Mørstadvassdraget. Nederst: Arkeolog Trond Vihovde under arbeid i Vinstravassdraget.

Sektoravgift for kulturminnevern

- I Lov om Fortidsminner fra 1951 ble prinsippet om at tiltakshaver skal dekke utgiftene til særskilt gransking av fornminner fastsatt. Likevel ble mange vassdragsutbygginger før 1960 gjennomført uten arkeologiske undersøkelser.
- Sektoravgift for kulturminnevern er en ordning som ble innført i 2008 for å dekke kostnader til arkeologiske undersøkelser i vassdrag.
- Miljøverndepartementet har gitt Retningslinjer for bruken av sektoravgiften i 2010, revidert i 2011.
- Det er konsesjoner gitt før 1960 som omfattes av ordningen når konsesjon skal fornyes eller vilkårene revideres.
- Når Olje- og energidepartementet har gitt fornyet konsesjon eller revidert konsesjons-

vilkårene, skal konsesjonæren betale et beløp basert på størrelsen på produksjonen i reguleringsmagasinet (antall GWh). Pengene stilles til disposisjon for kulturminneforvaltningen gjennom statsbudsjettet og behandling av dette i Stortinget.

- I kulturminneforvaltningen legger vi vekt på at arkeologiprojektene skal gi ny kunnskap. I 2009 forelå Arkeologiske undersøkelser i vassdrag. Faglig program for Sør-Norge av professor Svein Indrelid. Forvaltningsmuseene har også faglige program for en del tema, blant annet jernvinne. De faglige programmene skal være grunnlag for prioritering av undersøkelser som bidrar til ny kunnskap om menneskets liv og virke i forhistorisk tid

100 år med stemmerett for alle

1 2013 feiret vi at det var 100 år siden kvinner fikk allmenn stemmerett i Norge. Riksantikvaren markerte året blant annet ved å frede forsamlingshuset Vonheim på Snåsa.

AV TONE B. VÆRVÅGEN

Kvinnens deltagelse i arbeidslivet, foreningsarbeid og tilgang til utdanning var viktige forutsetninger for å nå målet om allmenn stemmerett. På 1800-tallet oppstod nye arenaer for kvinnens samfunnsdeltagelse, som fikk avgjørende betydning for utviklingen av det moderne demokratiet.

Stemmerett:

- **1898:** Allmenn stemmerett for menn over 25 år.
- **1901:** Begrenset kommunal stemmerett for kvinner som betalte skatt over en viss sum, og kvinner som var gift med en mann som betalte slik skatt. Kvinner kunne velges til kommunestyret.
- **1907:** Kvinner fikk begrenset stemmerett ved stortingsvalg.
- **1910:** Det ble innført allmenn stemmerett ved kommunevalg.
- **1913:** Det ble vedtatt allmenn stemmerett ved stortingsvalg. Kvinner har nå rett til å velges inn på Stortinget og i kommunestyre.

Riksantikvaren ønsket i anledning stemmerettsjubileet å løfte fram disse arenaenes betydning som kulturminner. Gamle industrilokaler, skolebygg og forsamlingslokaler forteller viktige deler av historien om hvordan kvinner fikk allmenn stemmerett.

MASKINENES INNTOG

På 1840-tallet kom de første fabrikkene til Norge. I Kristiania ble Akerselva kraftkilde for den nye industrien og i 1846 åpnet Graahs Spinneri, som ble en av landets største tekstilprodusenter. 70 prosent av de ansatte i tekstilindustrien var kvinner. Mange av industribyggene er bevart i dag, og er viktige kulturminner som er i bruk til andre formål.

Ny industri til tross, flertallet av kvinnene jobbet fremdeles som tjenestepiker. Uansett yrke, lønnen var som regel den halve av mannens.

På midten av 1800-tallet strømmet folk fra bygda til byen. Et stort antall menn utvandret til Amerika og kvin-

Kvinnene mobiliserer. Nordisk kvinnekongress, Universitetets gamle festsal, Oslo 1902.

Fotograf: Worm-Petersen. ©Nasjonalbiblioteket

nene utgjorde snart et flertall i byene. I 1890 var det 139 kvinner pr. 100 menn i Kristiania. Den store andelen ugifte kvinner blant embedsmennenes døtre vakte bekymring, ikke minst av økonomiske

årsaker, og ansporet fedrene til å kjempe for kvinners rett til utdanning.

Kvinner utgjorde dessuten to tredjedeler av Kristianias fattige, noe som fikk både stat og kommune til å innse at kvinner måtte få muligheten til å forsørge seg. Kvinner var i utgangspunktet uten grunnleggende demokratiske rettigheter. Dette endret seg, sakte men sikkert, ettersom

lovedringer kom på plass. I 1854 fikk kvinnene rett til arv, retten til næringsdrift kom i 1866 og retten til skolegang, på lik linje med gutter, kom i 1896.

MØLLERGATEN SKOLE

1860 kom både sunnhetsloven og ny skolelov. Behovet for kvalifisert arbeidskraft økte. I 1861 ble det for første gang oppret-

tet fire lærerinneposter ved Møllergaten skole. Læreryrket hadde så langt vært stengt for kvinner. Igjen var det økonomi og ikke idealisme som lå bak: En lærerinne fikk halvparten av det en lærer fikk i lønn. Men, dårlig betaling var intet hinder. Allerede i 1875 utgjorde lærerinnene et flertall. Flere av de viktige stemmene i debatten om kvinnelig stemmerett kom

Det første styret i Norske Kvinners Nasjonalråd (NKN), 1904. Fra venstre: Karen Grude Koht, Fredrikke Marie Qvam, Gina Krog, Betzy Kjelsberg og Katti Anker Møller. Fotograf: ukjent. ©Nasjonalbiblioteket

nettopp fra læreryrket, blant dem Anna Rogstad og Ragna Nielsen.

KVINNENE MOBILISERER

På 1800-tallet vokste det frem et rikt foreningsliv, ikke bare i byene, men også i bygder over hele landet. Fra 1830-tallet hadde kvinner på tvers av stand og klasse samlet seg og dannet blant annet misjons- og avholdsforeninger. Det frivillige sosiale arbeidet ble organisert og arbeidet for kvinnelig stemmerett ble tatt opp som et viktig kampsak. Forsamlingshusene rundt i landet ble det folkelige svaret på de kontinentale kaffesalonger, der adel og det øvre borgerskap debatterte ideene om et moderne demokrati.

Avholdsbevegelsen vokste frem som den klart største blant bevegelsene med 150 000 medlemmer på 1870-tallet. Her

var kvinnene sterkt engasjerte. I 1895, da man skulle avgjøre hvorvidt den enkelte by skulle ha brennevinsforbud, fikk alle byboere over 25 år stemmerett, uansett kjønn og inntekt. Dette på tross av at kvinner ennå ikke hadde kommunal stemmerett. Når det gjaldt avholdsspørsmål stolte man altså på kvinnene!

I 1884 fikk kvinner adgang til universitetsstudier på lik linje med menn. Da ble også Norsk Kvinnesaksforening stiftet av lærerinnen Gina Krog og Dagblad-redaktør Hagbart Berner. Foreningen kjempet for kvinners rett til å kunne delta i samfunnslivet på lik linje med menn, med fanesaker som likelønn, økt politisk innflytelse, seksualopplysning og selvbestemt abort.

I 1896 stiftet kvinnesaksforkjemperen Fredrikke Marie Qvam og 99 andre kvin-

ner Norske Kvinners Sanitetsforening. Første oppgave var å skaffe sanitetsmaterieell i tilfelle krig mot Sverige, dernest kampen mot tuberkulose og andre epidemier og senere arbeidet for å bedre helsetjenester over det ganske land.

KAMPEN FORTSETTER

I 1905 rettet Qvam krav til Stortinget om at kvinnene måtte få rett til å stemme ved folkeavstemningen. Stortinget sa nei, men kvinnene svarte med en underskriftskampanje og samlet inn 280 000 underskrifter fra hele Norge. Dette voldsomme engasjementet førte til et stort gjennomslag for stemmerettssaken og gjorde argumenter om kvinners manglende evner og forstand stadig mer urimelig.

Gjennom deltakelse i arbeidslivet, foreningsarbeid og tilgang til utdanning fikk

Foto: Karen Thommesen ©Riksantikvaren

Vonheim

Arbeiderbevegelsen var tidlig ute med å slippe kvinnene til på talerstolen. Enkelte av disse, som Snåsa Arbeidersamfunn i Nord-Trøndelag, hadde også kvinnelige medlemmer. I 1901 reiste foreningen Vonheim, et nytt og staselig bygdeforsamlingshus. Vonheim huset snart et utall foreninger og var, i likhet med lignende hus over hele landet, på mange måter både hjernen og hjertet i bygda.

I 1912 besøkte Marie Fredrikke Qvam Vonheim og holdt en tordnende tale som førte til stiftelsen av Snaasen Sanitetsforening, med hele 630 medlemmer. I tiårene som skulle komme fikk Snaasen Sanitetsforening gjennom en rekke helsetiltak, som var særlig viktige for barna i kommunen. Riksantikvaren fredet Vonheim 4. september i 2013, som en del av markeringen av stemmerettsjubileet.

kvinner ikke bare demokratisk erfaring, men også en økt interesse for politikk og valg. Den 11. juni 1913 førte deres utrettelige engasjement og arbeid frem: Stemmerett for kvinner ble enstemmig vedtatt.

KILDER:

Gro Hagemann, Kari Melbye: Med kjønnsperspektiv på norsk historie, I. Blom og S. Sogner (red.), Cappelen 2005.

Norvegr – Norges historie, bind III 1840-1914, May-Brith Ohman Nielsen, Aschehoug 2011.

Gro Røde, leder for Arbeidermuseet ved Oslo Bymuseum

Store norske leksikon, Wikipedia, Sanitetsforeningen.no, Undervisningsbygg.no

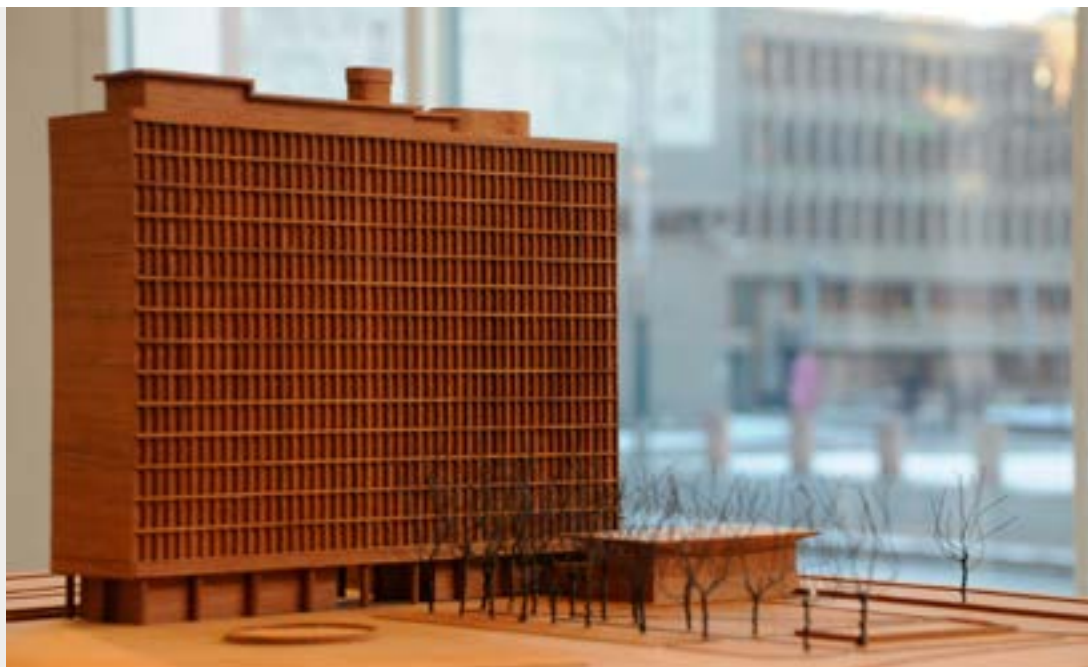
Foto: Tove Solbakken ©Riksantikvaren/Oslo kommune

Møllergata skole

Møllergata skole, som var Kristianias 5. allmueskole, hadde hele 2000 elever da den åpnet i 1826. Etter hvert skulle skolen få «nye og moderne lokaler», tegnet av arkitekt J.W.Nordan. Den nye skolen sto ferdig i januar 1861 og ble senere utvidet i 1893 og 1933. Møllergata skole er i dag ikke bare et viktig kulturminne, men den er fortsatt i bruk, for 250 elever fra 1.-7. trinn. I september 2013 ble Møllergata skole varslet fredet.

Debatten om Høyblokka

Interessen for Høyblokka og regjeringskvartalets skjebne har i år vært stor. Gjennom hele 2013 har Riksantikvaren deltatt i den offentlige debatten om Høyblokka.

Høyblokka i Regjeringskvartalet slik den sto ferdig i 1959, arkitekt Erling Viksjø. Utstillingsmodell utført av Frysja modellverkstad 1999 for Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. Foto: Leif Anker / Statens kulturhistoriske eiendommer

AV RIKSANTIKVAR JØRN HOLME

Diskusjonen om hva som skal skje med regjeringskvartalet etter bombeangrepet 22. juli 2011 har engasjert mange. Fagpersoner og interessegrupper har skrevet kronikker og innlegg i landets aviser. I tillegg har en rekke lederartikler omtalt spørsmålet om bevaring.

Det har vært spennende å delta i debatten, som har vært saklig og god. Innleggene har talt både for og imot bevaring av Høyblokka og Y-blokka, men det store flertallet har argumentert for bevaring. Nye stemmer har gjort seg gjeldende, og regjeringskvartalet er blitt diskutert og analysert fra ulike ståsteder.

Debatten har sitt utgangspunkt i at det planlegges et nytt regjeringskvartal. I forkant av større statlige utbyggingsprosjekter skal det gjennomføres en konseptvalgsutredning. På oppdrag fra regjeringen ble «Konseptvalgsutredning for fremtidig regjeringskvartal» lagt fram i juni 2013. Konseptvalgsutredningen ble laget av en konsulentgruppe bestående av OPAK, Metier og LPO-arkitekter.

Et viktig spørsmål i planleggingen av et nytt regjeringskvartal er hvordan man skal forholde seg til de kulturhistoriske viktige bygningene. Høsten 2013 fikk Riksantikvaren i oppdrag av Miljøverndepartementet å lage en supplerende utredning om regjeringskvartalet. Denne tilleggsutredningen skulle fokusere på kulturhistoriske, arkitektoniske og kunstneriske verdier. Disse aspektene ved regjeringskvartalet hadde ikke vært tilstrekkelig utredet i konseptvalgsutredningen. Vi var svært glade for oppdraget og for å kunne redegjøre for de kulturminneverdiene vi finner i regjeringskvartalet. Vår konklusjon er at regjeringskvartalet, med Høyblokka, regjeringsparken og Y-blokka, er av høy nasjonal verdi og bør bevares for ettertiden. Riksantikvarens utredning viser også at det er fullt mulig å lage sikre, velfungerende og moderne kontorlokaler i både Høyblokka og Y-blokka, og at bygningene kan rehabiliteres til energieffektive nok til å tilfredsstille dagens krav til nybygg.

Det er vanlig med ekstern kvalitets-sikring av statlige investeringer over 750 millioner kroner. Derfor har nå eksterne

konsulenter fått i oppdrag å kvalitetssikre konseptvalgsutredningen fra juni 2013. Denne kvalitetssikringen skal, sammen med andre rapporter, analyser og Riksantikvarens tilleggsutredning danne grunnlaget når den nye regjeringen skal bestemme hvordan oppbyggingen av et nytt regjeringskvartal skal foregå. Riksantikvaren ser fram mot at så mange viktige og gode fagmiljøer blir hørt før regjeringen fatter en avgjørelse, også Oslos egne planmyndigheter.

Regjeringskvartalet, med Høyblokka og Y-blokka, representerer monumental arkitektur i et kvartal som har huset statlig virksomhet siden 1814. Rriver vi Høyblokka, rriver vi også vekk en viktig del av Norges etterkrigshistorie. Det vi rriver får vi ikke tilbake. Riksantikvaren håper derfor at de utredningene om regjeringskvartalet som gjøres frem mot et endelig vedtak også inkluderer en arkitektkonkurranse, som utforsker muligheten til å la de gamle bygningene være del av et nytt, moderne og langt større regjeringskvartal. Vi håper og ønsker for 2014 at vi makter å ta fortiden med oss inn i ett nytt og moderne Norge.

Ferdig plass: 24. oktober 2013 åpnet Slottsplassen igjen etter å ha vært anleggsplass siden 21. mai samme år. Et høyst påkrevet arbeid var slutført.
Foto: Trond Isaksen

Slottsplassen i ny drakt

I høst åpnet Slottsplassen etter en omfattende rehabilitering. Landets fremste parade plass har fått splitter nytt grusdekke og eget dreneringsanlegg.

AV TURID ÅRSHEIM, RIKSANTIKVARENEN

Arbeidene var sårt tiltrengt, ettersom plassen lenge hadde vært i dårlig forfatning. I regnvær rant grusen i store mengder nedover, og selve plassen hadde hull og dype revner. Rundt 150 tonn grus måtte tilføres plassen på nytt hvert år.

Nå har Slottsplassen fått nytt dekke av grus stabilisert med bindemiddel. Binde-middelet holder grusen på plass, samtidig som grusens farge og kornstørrelse er fullt synlig.

Slottsplassen har også fått et eget dreneringsanlegg med vannrenner, underjordisk rørsystem og et eget fordøyningsmagasin. Det som er synlig for publikum, er betongrenner med tildekning av granitt og støpejern. Grusen blir nå liggende og renner ikke nedover i regnvær.

Utformingen av Slottsplassen har vært et omdiskutert tema siden før Slottet sto ferdig i 1849. På 1800-tallet lå slottet på landet, utenfor byen. Det norske slottet skiller seg ut i Norden fordi det ligger inne i en park, med stier og grusplass. Med det nye grusdekket beholder Slottsplassen sitt historiske utseende, samtidig som de store problemene med den gamle grusen er løst.

Arbeidene ble gjennomført i regi av Statsbygg i samarbeid med Det kongelige hoff, Riksantikvaren og Oslo kommune.

Problemet: Mellom 10 og 12 kubikkmeter sand regnet bort hver måned i sommerhalvåret og måtte bringes tilbake av Slottets gartnere.

Foto: Det kongelige hoff

Under arbeid: Pukk i ulik størrelse er en del av grunnlaget for det nye dekket. Foto: Det kongelige hoff

M/S «Riskafjord II» ble bygget så tidlig som 1864 i Sverige og ble kjøpt til Halden i 1884. I 1927 ble skipet solgt til Rogaland og fikk navnet «Riskafjord II». I 1952 ble dampmaskinen byttet ut med en dieselmotor og skipet gjennomgripende ombygd med sjøbussene som forbilde. «Riskafjord II» gikk i rute like frem til 1996 og ble deretter tatt vare på som veteranskip av sitt eget rederi.
Foto: Erik Småland, Riksantikvaren

Full fart forover!

Vi kan takke flere tusen frivillige langs hele kysten og ved vannveiene i innlandet for at vi i dag har bevart mange verdifulle flytende kulturminner. Til nå er 10 fartøy fredet og 230 listeført som verneverdige. Mange av de listeførte fartøyene er passasjerskip, og for ni av disse har Riksantikvaren i 2013 sendt ut varsel om fredning.

AV TONE VÆRVÅGEN OG ERIK SMÅLAND, RIKSANTIKVAREN

Passasjerskipene var en viktig del av moderniseringen av Norge. Med dampskipene på 1800-tallet kom muligheten til å beregne ankomsttid og dermed lage et forutsigbart rutenett som bandt landet sammen. Nasjonal verneplan for fartøy 2010–2017 kategoriserer vår maritime kulturarv. Riksantikvaren kartlegger de sentrale skipstypene for å kunne fredede utvalgte fartøy. I perioden 2011–2013 har passasjerskipene stått i fokus. Kategorien omfatter alt fra små havneferger via mindre båter i melkeruter til havgående skip. I løpet av året er det sendt ut varsel om fredning av ni passasjerskip:

◀ D/S «Bjoren» fra 1867 er en dampslupp bygget for ferskvann og vårt eneste vedfyrte dampskip. Den betegnes som «et flytende teknisk museum», og ble på 1980- og 90-tallet restaurert under Riksantikvarens faglige ledelse.

Skipet gikk først i rute i Kilefjorden, hvor den i 1896 ble utkonkurrert av Setesdalsbanen da denne kom til Byglandsfjorden. «Bjoren» ble da flyttet over til Byglandsfjorden der den nå går turer om sommeren. Foto: Mari Søbstad Amundsen, Riksantikvaren

▶ M/S «Sjøbad II» fra 1923 er passasjerferge/badebåt fra Indre Oslofjord. Siden 1984 er den i hovedsak benyttet til passasjertrafikk fra Rådhusbrygge 1 til Dyna fyr. Badeferjene har vært en viktig del av Oslos fritidskultur. «Sjøbad II» er tydelig inspirert av funksjonalismen, noe som gjør den til en særlig god representant for badefergene. Flere av friluftsbadene i Indre Oslofjord som ble oppført på tidlig 1900-tall hadde funksjonalismens enkle og rene form. Foto: Mari Søbstad Amundsen, Riksantikvaren

▲ D/S «Børøysund» fra 1908 er Norges siste kullfyrte passasjerfartøy. Som D/S «Odin» gikk den i lokalrutefart i Trøndelag, men ble også brukt som slepebåt. I 1969 ble «Børøysund» overtatt av Norsk Veteranskipsklub, som med utgangspunkt i utformingen fra 1935, da den tilhørte Vesteraalens Dampskibsselskab, har gjennomført omfattende restaureringsarbeider. Fartøyet har eget postkontor, fører postflagg og har fast kai plass på Nordre Akershus i Oslo. I sommersesongen går D/S «Børøysund» turer på Oslofjorden.

Foto: Erik Småland, Riksantikvaren

► M/S «Gamle Salten» fra 1953 er et langruteskip som var Salten Dampskibsselskabs «stolthet og flaggskip». Skipet ble bygget for ruten Mosjøen-Bodø-Narvik, men var også avløsningsskip i Hurtigruten. Fra 1967 til 1996 var «Salten» skoleskip som reiste fra Svalbard til Østersjøen med passasjerer og skoleskipsgutter. I 1996 ble den veteranskip i Stavanger, og kom tilbake til sitt opprinnelige fartsområde med Bodø som hjemmehavn i 2008.

Foto: Big Picture as/Beate Tverbak

▲ M/K «Tafjord» fra 1927 gikk i rutetrafikk i Tafjord, en fjordarm i Storfjorden hvor det ikke fantes veier og befolkningen var avhengig av båt. Fartøyet ble benyttet til transport av anleggsfolk ved kraftutbyggingen, men ble også brukt som isbryter, kirkebåt og til myse skyss. «Tafjord» er en halvdekker med kutterskrog. Båten ble kastet på land i Tafjordulykka i 1934, men ble lite skadet og satt i drift igjen.

Foto: Mari Søbstad Amundsen, Riksantikvaren

▲ M/S «Grytøy», bygget 1954, er en arbeidsrute/bybåt for kortere ruter som gikk mellom Harstad, Grytøya og veiløse bygder på Hinnøya. Hun kunne ta 90 passasjerer. Hester og kyr fikk også bli med, og ble heist om bord med broker og senere i båser. M/S «Grytøy» er den siste gjenværende passasjerbåten bygget av tre i Nord-Norge. Foto: Sverre Nordmo, Riksantikvaren

▲ Fra tidligere er også D/S «Turisten» fra 1887 varslet fredet. Skipet er ett av få gjenværende passasjer- og godsrukseskip som tidligere trafikerte vannveier og sjøer i Norge. «Turisten» inngår i en total vernesammenheng som også inkluderer jernbaneanlegg og Haldenvassdraget med sluser og anløpssteder. Skipet er et viktig element i dette kulturlandskapet. «Turisten» lå på bunnen av Femsjøen fra 1967 til 1997 og kom tilbake i drift i 2010.

Foto: Erik Småland, Riksantikvaren

▲ M/S «Rogaland» fra 1929 er det eneste av våre bevarte passasjerskip fra de nasjonale hovedrutene, som er bygget før andre verdenskrig. «Rogaland» ble bygget som passasjerdamper for Det Stavangerske Dampskibsselskab og gikk frem til 1964 i den viktige Kystruten mellom Oslo og Bergen. Kystruten Oslo-Bergen var sammen med Hurtigruten Bergen-Kirkenes de nasjonale hovedrutene som bandt landet sammen. «Rogaland» var særlig bygget for å forsyne hovedstaden med jordbruksprodukter fra Jæren og hadde store kjølerom for frakt av ferskvarer og vanntanker på dekk for levende fisk. Kystruten ble utkonkurrert av jernbanen og nedlagt i 1969. Etter å ha vært benyttet som sandblåsingsfartøy ble «Rogaland» veteranskip i Stavanger i 1989. Foto: Arve Sundal

▲ M/S «Vestgar» fra 1957 er av sjøbusstypen og representerer fornyelsen av ruteskipflåten etter andre verdenskrig. Dette var mange steder siste generasjon sjøtransport før veiene tok over som hovedferdselsåre. «Vestgar» gikk fra Bergen til Nordøysund, siste utpost helt nord i Øygarden kommune. I 1979 ble fartøyet solgt til Pinsemenigheten Filadelfia i Oslo og ble misjonsskip under navnet «Fredsbudet». I 2007 ble rederiet Øygardsbåtene reetablert og «Vestgar» kjøpt tilbake til fartsområdet som veteranskip.

Foto: Erik Småland, Riksantikvaren

I tillegg er to passasjerskip allerede fredet;

Innlandshjuldampere D/S «Skibladner» fra 1856 gikk i passasjer- og godstrafikk på Mjøsa i forlengelse av Hovedlandsbanen som sto ferdig fra Christiania til Eidsvold i 1854. Skipet er i dag vår eneste gjenværende hjuldampere og verdens eldste passasjerskip i kontinuerlig drift. «Skibladner» ble fredet 2. august 2006.

M/S «Nordstjernen», bygget nøyaktig 100 år etter «Skibladner», gikk i Hurtigruten Bergen-Kirkenes fra 1956 til 2012. «Nordstjernen» sitt arrangement og byggemåte er en videreføring av mellomkrigstidens hurtigruter. Skipet er også det som gjennom tidene har seilt lengst i Hurtigruten, og fartstiden dekker halve Hurtigrutens samlede historie. «Nordstjernen» ble fredet i 2012.

Et møte med Riksantikvarens wikipedians-in-residence

«Hus-nisse», svarer Lars spontant når jeg spør om han kan forklare hva en wikipedian-in-residence er, og ler godt. Det er ofte slik han pleier å beskrive sin rolle, når andre lurer på hva begrepet egentlig innebærer. «En person som veileder en aktør på Wikipedia», utdyper han. Og det er nettopp denne veilederrollen Lars Jynge Alvik og Knut Hjelleset har hatt i år. De har vært Riksantikvarens gode hjelpere i Wikipedia-satsingen i 2013, der målsettingen har vært å gi kulturminnefeltet et løft på Wikipedia.

AV ANJA HEIE, RIKSANTIKVAREN

Wikipedian-in-residence er et forholdsvis nytt fenomen, men det har blitt mer innarbeidet i Wikipedia-miljøet de siste årene. Inntil nå er det først og fremst kulturfeltet som har engasjert slike «veiledere». De er vanligvis ikke ansatt hos oppdragsgiveren, men er knyttet til organisasjonen i en kortere periode.

Australieren Liam Wyatt regnes ofte som den første *wikipedian-in-residence*, da han veiledet de ansatte ved British Museum i bruk av Wikipedia i 2010. Her til lands har Jon Birger Østby blitt omtalt som Norges første *wikipedian-in-residence*, på bakgrunn av hans rolle som wikipedianer hos Norsk Folkemuseum. I år har også Riksantikvaren tatt sats og fulgt etter.

POSITIVT FOR BÅDE RIKSANTIKVAREN OG WIKIPEDIA

Det er ingen tvil om at både Knut og Lars er veldig positive til at Riksantikvaren gjennomfører en satsing på Wikipedia.

Begge legger stor vekt på at dette er en «vinn-vinn-situasjon» for begge parter.

– Riksantikvaren må være til stede der definisjoner på kulturminnefeltet formes. Og dette skjer i stor grad på Wikipedia, sier Knut engasjert og utdyper videre:

– Når folk flest søker etter informasjon, går de ofte direkte til Wikipedia for å finne svar, eller søker på Google – og da dukker som regel Wikipedia opp blant de øverste treffene.

Wikipedia har i de senere årene fått en svært sentral posisjon med tanke på informasjonsinnhenting og formidling. Da er det også viktig at kvaliteten på Wikipedia-artiklene er høy. Derfor mener Knut og Lars at fagfolk bør engasjere seg i sine fagfelt på Wikipedia.

– Riksantikvaren sitter på kunnskapsrike fagpersoner og en uvurderlig mengde kilder og informasjon som er veldig relevant for Wikipedia, forklarer Lars.

En slik satsing er også en gylden mulighet for Wikipedia til å rekruttere nye bidragsytere. Riksantikvaren har gjennom året rekruttert nye skribenter, entusiaster

Knut Hjelleset og Lars Jynge Alvik. Foto: Anja Heie, Riksantikvaren

med interesse for og kunnskap om spesielle tema innenfor kulturminnevern og historie. For til det store dugnadsarbeidet som Wikipedia er, er terskelen lav og alle er velkomne til å delta. Manges bekymring for at dette vil gå ut over kvaliteten på innholdet, har som regel vist seg ubegrunnet. Dette kan Lars bekrefte. Han er også administrator på Wikipedia, noe som innebærer at han er en av flere personer som «overvåker» nye endringer, luker ut forsøk på sabotasje og åpenbare feil i artiklene, og veileder nye bidragsytere.

LIVET SOM WIKIPEDIAN-IN-RESIDENCE

Etter inspirasjon fra svenskene (Riksantikvarieämbetet), som gjennomførte en lignende satsing i fjor, fikk Knut og Lars to forskjellige og utfyllende roller i satsingen.

Knut har først og fremst jobbet med å motivere andre til å komme i gang med å produsere innhold på Wikipedia, gjennom kurs, skriveverksted og innlegg på

Wikipedia ...

- er en internasjonal nettbasert encyklopedi, opprettet av Jimmy Wales i 2001
- er en av verdens ti mest besøkte nettsider
- er en wiki, noe som innebærer at alle kan redigere innholdet i encyklopedien
- er en sammensetning av det hawaiianske ordet *wiki* (som betyr rask/kjapp/hurtig) og den siste delen av det greske ordet encyklopedi
- har over 30 millioner artikler på 287 språk

- finnes både i en bokmåls- (ca. 400 000 artikler) og en nynorsksversjon (mer enn 100 000 artikler)
- inneholder ca. 7000 artikler innen kategorien «Kulturminnevern» på bokmål og nynorsk (antall besøk per måned: ca. 300 000)

Kilde: Wikipedia

Underprosjektsiden «Kulturminner» på Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Underprosjekter/Kulturminner>

seminarer og andre arrangementer. Og innhold kan være så mangt, som å skrive nye eller utvide allerede eksisterende artikler, eller å legge til bilder, lenker eller referanser.

Mens Knut har vært motivatoren, har Lars først og fremst jobbet med den tekniske siden av satsingen.

– Alt mulig teknisk, som mange andre sikkert synes det er kjedelig å høre om, men som jeg synes er kjempeartig, forklarer Lars, som karakteriserer seg selv som både historie- og datanerd. Og det kommer jo godt med i denne sammenheng. Det tekniske innebærer i hovedsak utveksling av bilder mellom Riksantikvarens digitale bildebase Kulturminnebilder, Wikipedias bildebase Wikimedia Commons og kulturminnedatabasen Kulturminnesøk.

WIKI LOVES MONUMENTS

Mye av arbeidstiden til Lars har også gått med til tekniske forberedelser til fotokonkurransen «Wiki Loves Monuments», som ble avholdt i september. Det er tredje

år på rad at Wikimedia Norge gjennomfører denne konkurransen i samarbeid med Riksantikvaren. I år ble det ny rekord i antall bidrag, med ca. 2 500 bilder av kulturminner fra hele Norge. I tillegg til dette har Lars driftet underprosjektssiden «Kulturminner» på Wikipedia. Her kan alle som har lyst følge og delta i satsingen, få informasjon om ulike arrangementer, finne tips om hvilke artikler om kulturminner og kulturminnefeltet som mangler på Wikipedia (eller som trenger en utvidelse), eller inngå i diskusjoner knyttet til Wikipedia som formidlingskanal for kulturminnefeltet.

Knut og Lars har altså ikke skrevet mange artikler selv i forbindelse med satsingen. Jobben deres har først og fremst gått ut på å legge til rette for at andre skal bidra til «verdens største dugnadsprosjekt», som Wikipedia ofte karakteriseres som.

JUST DO IT!

– Det gøyeste med å være *wikipedian-in-residence* er når en har brukt mye tid

på noe, og det viser seg at det fungerer, forteller Lars.

– Og å oppleve at noen får en aha-opplevelse på et kurs, legger Knut til. – Da blir jeg veldig glad.

Knut innrømmer samtidig at det kan være vanskelig å få ansatte til å prioritere Wikipedia. Det er viktig at alle får beskjed om at det ikke bare er akseptert, men også ønskelig, at man bruker tid på Wikipedia i arbeidstiden.

Så sant du får folk til å komme på et kurs eller et skriveverksted, blir det ifølge Knut alltid bra. Det skal nemlig ikke så mye til for å bidra på Wikipedia. Har du møtt opp og tatt med deg en datamaskin, har du alt du trenger for å komme i gang og delta i dugnaden.

– Samtidig er det viktig å være klar over at Wikipedia-arbeidet må bygges opp ordentlig og ikke bare være et blaff i en kort periode. Det nytter heller ikke å bare prate om det, sier Lars.

– Just do it! oppsummerer Knut, og løper avgårde til neste avtale.

Stavkyrkjeprogrammet i rute mot 2015

Stavkyrkjene er døme på noko av det beste handverket vi har i landet og ein svært verdifull del av den norske bygningsarven. Arbeidet med istandsetting av alle norske stavkyrkjer er i rute.

Vi trur at det har vore i underkant av 2000 stavkyrkjer i Norge. 28 av disse er bevarte. Stavkyrkjenes dårlige tilstand var bakgrunnen for at Riksantikvaren starta stavkyrkjeprogrammet i 2001. Målet med stavkyrkjeprogrammet er å setje desse kyrkjene i stand innan 2015.

I 2013 vart det omfattande arbeidet med Undredal stavkyrkje avslutta. Vidare har det vore gjort mindre arbeid på fleire kyrkjjer, som produksjon av spon til Ringebu og murarbeid på Reinli og Hedalen. I desse dagar startar eit omfattande arbeid med utskifting av spon på Høyjord stav-

Undredal stavkyrkje i november 2013.
Foto: Einar Karlsen, Riksantikvaren

kyrkje. Arbeidet er planlagt avslutta våren 2014. 24 kyrkjjer er no ferdig reparerte, og

arbeidet med konservering av kyrkjekunsten er også i rute.

Kystkulturens høvding

Johannes Rørtveit frå Vesterålen og Lofoten får Riksantikvarens kulturminnepris for bevaring og formidling av kystkultur.

AV TURID ÅRSHEIM, RIKSANTIKVAREN

Johannes Rørtveit har engasjert seg i mange år for å ivareta historisk kystkultur. Han har restaurert fiskeværet Skipnes og garden Vinje i Øksnes. Han har vore engasjert i Galleri Espolin, Lofotakvariet, Vågan kystlag, bygging av storfembøringen Vågar og naustet i Storvågan.

Torsdag 14. november fekk han Riksantikvarens kulturminnepris.

– Eg vart veldig overraska og glad, det kjentes litt som å vinne i lotto, seier prisvinnaren. – Eg har gjort så mykje i mitt liv, eigentleg er det nok å lykkes med det. Men eg kjenner dette som ei anerkjenning av eit frivillig arbeid strukke over eit heilt liv.

FARTØY

Riksantikvaren trekk mellom anna fram at Johannes Rørtveit har restaurert fartøyet Anne Bro frå 1911, ei jakt som er eit av dei siste fartøya i sitt slag vi har att i Norge.

– Eg såg båten låg ved kai og den heldt på å søkke. Då var eg formann i Vågan kystlag. Kystlaget tok fatt i det, og fekk båten erklært verneverdig. Det blei starten på eit betydeleg arbeid. I dag er Anne Bro eit smykseskrin som formidlar kystkultur. For 50-60 år sidan var det hundrevis av båtar av den typen, no er det tre att, seier Johannes Rørtveit.

I dag kan ein reise og fiske på Lofot-havet med M/J Anne Bro. Det er bevart mange opphavlege detaljar, mellom anna kahytta akter.

Johannes Rørtveit og fiskeværet Skipnes.

Foto: Fiskeværet Skipnes AS

BØKER OM KYSTKULTUR

– Johannes Rørtveit er ein høvding innan kystkultur, sa riksantikvar Jørn Holme under utdelinga av prisen. – Han har i heile sitt liv engasjert seg for kystkulturen, som forfattar, gjennom frivillig arbeid og restaurering av fartøy og bygningar.

Forfattaren Johannes Rørtveit har folka historiske hus og fartøy langs kysten med levande menneskeskjebnar.

– Livet langs kysten er lite dokumentert, men heilt spesielt. Det er eit liv på yttersida av verda, seier Rørtveit. – Om du går på ein kyrkjegard på Lesja, vil du finne mannsnamn og kvinnenamn side om side. Men på kyrkjegarden i Vesterålen var der

i ein lang periode ingen mannsnamn. Det var mengder som omkom på havet. Heilt utenkeleg for oss som lever no.

Bøkene «Folket på Vinje» 1-3 er dokumentarromanar om livet langs kysten i perioden 1827 – 1941 og er basert på tippoldemora, Anna, si historie. Den siste boka hans, «Menneskeskjebner på yttersida», kom ut i haust og er frå det same miljøet i tidsperioden 1875–1948.

– Anna på Vinje fekk ni barn, og av dei var det seks søner. Ho mista fem av dei pluss mannen. Dette er ekstraordinære skjebnar. Og det er ikkje berre Lofoten og Vesterålen si historie, men historia om kystens befolkning frå Finnmark i nord til Arendal i sør. Veldig viktig å formidle, seier Rørtveit, som også har vore lærar.

KYSTKULTURPROSJEKT

– Gjennom lang tid har innlandskulturen vore tildelt ein viktigare rolle som kulturminne enn nordnorske naust. Men mange av våre største kulturhistoriske bygg er bygd av inntektene frå tørrfiskhandelen. I Lofoten har vi to katedralar. Lofotkatedralen og naustet i Storvåg. Og naustet har same konstruksjon som ei stavkyrkje, seier Rørtveit.

Tørrfisk vart frakta frå Lofoten til Bergen i hundrevis av år. Nordlandsjektene var dei viktigaste frakteskutane som trafikkerte kysten.

– Dette var store farkostar med svære segl. Vi har berre ei bevart nordlandsjekt: Anna Karoline, som står i eit naust i bodøsjøen i ferd med å bli øydelagd. Men

ho burde vore på Bygdøy, som Osebergskipet, meiner han.

I juryens grunngjeving står det at Johannes Rørtveit har lagt ned et betydelig frivillig arbeid med stor entusiasme. Akkurat no jobbar han for å få etablert Skrei, lofotfiskets kulturarsenter i Stor-Vågan. Og det er mange prosjekt som skal haldast ved like.

– På Skipnes kjem prispengane godt med. Og ho Guri, kona mi, fortener ei påskjøning. Ho har heldt ut med alle prosjekta mine i alle år, seier Johannes Rørtveit.

Riksantikvarens kulturminnepris

- Riksantikvarens kulturminnepris blir delt ut til personar, organisasjonar eller miljø som har gjort ein spesielt god innsats for:
- bevaring og/eller restaurering av kulturminne
- formidling av kulturminne, nasjonalt eller regionalt
- å ta vare på kulturminne gjennom vedlikehald, restaurering og bruk/gjenbruk
- Prisen er eit kunstverk og diplom. I tillegg får vinnaren 25.000 kroner. Prisen vart delt ut for fyrste gong under Riksantikvarens sitt hundreårsjubileum i fjor.

Flommen ved Listad middelalderkirkested

Torsdag 23. mai fikk Riksantikvaren en dramatisk telefon fra Oppland fylkeskommune. Listad middelalderkirkested i Sør-Fron var blitt rammet av et jordras som følge av flommen i Gudbrandsdalen. Skjelettmateriale var spredd over et stort område.

AV LIVE JOHANNESSEN, RIKSANTIKVAREN

Listad kirkested har sin opprinnelse i middelalderen og ble først flyttet til Sør-Fron prestegård i 1787, hvor Sør-Fron kirke ble oppført. Riksantikvaren har et særskilt ansvar for middelalderske kirkesteder, og vi besluttet raskt å gjennomføre en befaring allerede dagen etter, dersom det var mulig å komme frem til stedet. Flommen hadde forårsaket store ødeleggelse og mange veier var stengt.

Situasjonen på stedet viste med hvilken kraft vannet hadde tatt med seg store mengder jord og menneskebein. Et bekkeløp hadde endret retning og gravd ut en omlag 3 meter bred grøft gjennom kirkegården, i en strekning på 50 meter langs veien. Store mengder menneskebein og kranier var spredd over et stort område, over 300 m fra opprinnelsesstedet. Oppland fylkeskommune hadde, i samarbeid med lokalbefolkningen, raskt startet opp med å sikre grøftene og samle inn store mengder skjelettmateriale fra både veien og jordene vest for kirkestedet.

SIKRINGSARBEID OG UNDERSØKELSER

Det ble tidlig klart at det var behov for både å sikre at grøftene ikke skulle rase ut ytterligere og for å stabilisere veien. Den var delvis undergravd flere steder og vi kunne se tydelige spor etter graver under veien. Etter flommen var infrastrukturen i området dårlig, så var viktig å få utbedret veien raskt. Derfor ble det avklart at grøfteveggene under veien bare skulle fotodokumenteres.

For resten av området besluttet Riksantikvaren at Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), i samarbeid med Oppland fylkeskommune, skulle gjennomføre en sikringsundersøkelse så raskt som mulig. Allerede uken etter raset ble undersøkelsen igangsatt. Dette innebar blant annet at deler av skjelettmaterialet ble nærmere undersøkt, man tegnet og målte inn utvalgte deler av grøfteveggene og at det ble utført en grovtelling av antall graver som hadde gått med i flommen.

VIKTIG KILDEmateriale

Basert på funnmateriale fra denne undersøkelsen, og tidligere innsamlet materiale, har NIKU foreløpig konkludert på følgende måte:

«Beregninger av individantall blant de store mengdene med innsamlet, omrotet beinmateriale viste at det må dreie seg om et absolutt minimum av åttifem individer, trolig flere enn hundre. Det er både menn og kvinner, men veldig få barn i materialet. Blant de innsamlede kraniene er det i hovedsak voksne mannlige individer representert. Det er funnet skjelettforandringer som kan skyldes betennelser, svulster og karies i materialet. I tillegg er det registrert en hel del våpenskader, særlig skader etter stikk- og slagvåpen, som for eksempel stridshammer og hellebard, men også flere kulehull. Våpentypene var en del av bøndenes utrustning fra 1600-tallet og utover «(fra notat utarbeidet av Katharina Lorvik oktober 2013).

Ødeleggelsene på Listad og arbeidet i etterkant har gitt oss ny og viktig kunnskap om behov for gode rutiner, økonomiske ressurser og rask tilgang til faglig kompetanse i forbindelse med naturkatastrofer der arkeologiske kulturminner er berørt. Samarbeidet mellom lokalbefolkningen og kulturminneforvaltningen fungerte meget bra. Rask tilstedeværelse var avgjørende for at vi, på tross av skadene, fikk sikret et viktig kildemateriale og kirkestedet.

Kranier – de to til venstre med våpenskader, trolig etter slag med stridshammer. Til venstre normalt kranium med utpregete mannlige trekk. Foto: NIKU

Arkeologer fra Oppland fylkeskommune går manngard for å samle inn menneskebein og kranier. Foto: Live Johannessen, Riksantikvaren

Flomgrøfta sett fra øst med kirkegård på begge sider. Foto: Live Johannessen, Riksantikvaren

Dalen gård i Kristiansund. Foto: Ola Hektoen Øverås ©Riksantikvaren

Fredingar i 2013

Til saman har 13 bygg og anlegg blitt freda i løpet av 2013. Blant desse finn vi Dalen gård i Kristiansund og Munchs hus i Åsgårdstrand.

AV TURID ÅRSHEIM, RIKSANTIKVAREN

I tillegg kjem forskriftsfredingar, til dømes Kunstindustrimuseet og Statens Håndverk- og Kunstindustriskole i Oslo og landsverneplanfredingar.

Dessutan har 12 ståande bygningar frå før 1650 blitt erklært automatisk freda i 2013.

DALEN GÅRD I KRISTIANSUND

Dalen gård med bygningar, hage og tun er eit godt bevart døme på lystgard frå slutten av 1700-talet.

Dalen gård vart etablert som løkkebruk for den skotske kjøpmannen Walter Miln, og viser at impulsar utanfrå som kom med klippfisknæringa og handelen med utlandet, vart tekne opp i det lokale.

Hovudbygningen har eit særst viktig interiør. I salen i andre etasje er det i alt 17

unike veggmaleri med profane og sakrale motiv henta frå religion, etikk, astronomi og kunst. Kunstnaren er ukjent.

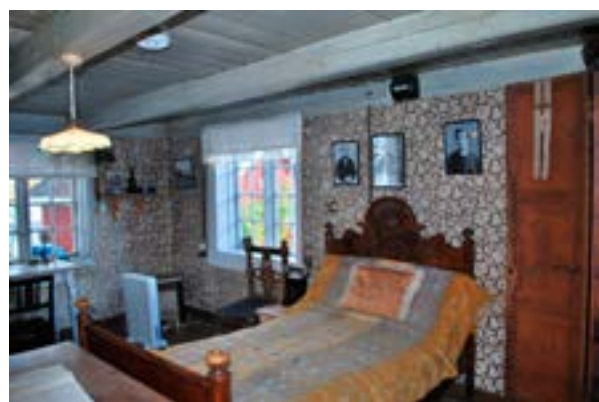
Anlegget som er freda er eit rekkjetun og består av hovudbygning, låve, mjølkekjellar, leikestove, møkkjellar, smie, hage og allé.

HUSET TIL MUNCH I ÅSGÅRDSTRAND

I Åsgårdstrand står den mest intakte heimen som er bevart etter Edvard Munch. I haust vart Munch sitt hus og atelier freda av Riksantikvaren.

Det var i Åsgårdstrand at Edvard Munch kjøpte sitt aller første hus. Eigedommen i Edvard Munchs gate 25 var sommarbustaden og arbeidsstaden hans i fleire år, og i Åsgårdstrand fann Edvard Munch mange av motiva til kunsten sin.

Anlegget som no er freda, består av bustadhus, atelier og hage (no offentleg park). Bustadhuset er det eldste huset på

Interiøret i hovudhuset er bevart slik det var på Edvard Munch si tid. Foto: Turid Årsheim © Riksantikvaren

eigedommen og er dokumentert attende til 1830, men kan godt vere eldre. Interiøret i hovudhuset er bevart slik det var på Edvard Munch si tid, og målarreiskapen ligg framleis framme. Atelieret er ein kopi av Munch sitt atelier som vart rive etter at kunstnaren døyde. Munchs hus i Åsgårdstrand er i dag museum.

Sliberget 1-3 var blant dei første bygningane som vart freda i Bergen. Foto: Erlend Hofstad©Riksantikvaren

Gjennomgang av freda bygg

Fredingsgjennomgangen er eit prosjekt som skal gi betre oversikt over dei tidlegaste bygningsfredingane over heile landet. Riksantikvaren leiår prosjektet, og fylkeskommunane har gjort synfarin-

gar og registreringar av dei freda bygnin-gane. I 2013 er Rogaland, Aust-Agder, Hedmark, Sogn og Fjordane, Østfold og Hordaland ferdige med fredings-gjennomgangen. Prosjektet er no snart

avslutta, og vi har fått eit godt grunnlag for vidare samarbeid om å ta vare på dei historiske anlegga.

Nye statlege fredingar

Regjeringa har slått fast at staten skal gjennomgå alle sine kulturhistoriske eigedommar. Eit utval av dei viktigaste eigedommane blir freda.

I 2013 har fire nye landsverneplanar blitt stadfesta. Det er landsverneplanane til Landbruks- og matdepartementet, Bioforsk, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Entra eigedom.

I tillegg har to landsverneplanar vore på høyring i 2013. Det er landsverneplanane til Justis- og beredskapsdepartementet og Kunnskapsdepartementet.

Landsverneplanarbeidet held fram i 2014.

Frå Entra-fredingane: Storgata 19, tidlegare tollkammer i Larvik. Foto: Jens Christian Eldal, NIKU (2008)

Grunnvannet er tilbake.
Foto: Anette Ramstad,
Riksantikvaren

Ny kunnskap redder Bryggen i Bergen

I oktober var internasjonale eksperter, representanter fra Statsbygg og Riksantikvaren samlet på Bryggen museum som et ledd i grunnvannsrestaureringen av Bryggen i Bergen. Konklusjonen etter nesten to år med arbeid er oppløftende.

AV IVER SCHONHOWD OG ANETTE RAMSTAD,
RIKSANTIKVAREN

Om lag 20 eksperter har presset seg sammen inne i et lite hus på Bryggen i Bergen, og ser entusiastisk ned på bakken. Under plankene de står på ser de en liten pytt med vann. En pytt som viser fremgangen i prosjektet som i to år har jobbet for å heve grunnvannsstanden under Bryggen for å bremse setningsskadene og bevare de verdifulle kulturlagene under Bryggen, med arkeologisk materiale fra de siste 1000 år.

Grunnvannet fra Bryggen har i mange år sivet ut under og langs en lekk spuntvegg under SAS-hotellet. Flere av de verneverdige husene i området har dermed fått store setningsskader og store skader er påført kulturlagene som ligger under Bryggen.

På oppdrag fra Riksantikvaren har Statsbygg siden sommeren 2011 arbeidet med å heve grunnvannsnivået under Bryggen, og så langt har prosjektet vært en suksess. I det mest utsatte området er grunnvannsnivået hevet.

OMFATTENDE ARBEID

Proessen bak suksessen har vært krevende, og det tverrfaglige teamet som representerer flere fagdisipliner har vært nødt til å løse flere problemer samtidig. Spuntveggene rundt SAS-hotellet har blitt tettet for hull for å forhindre at grunnvannet siver ut fra kulturlagene. Da arbeidet startet trodde ekspertene at den beste metoden var å skape en kunstig vegg rundt spuntene ved å sprøyte inn sement, men etter hvert fant man nye og bedre metoder.

NYE MILJØVENNLIGE METODER TATT I BRUK

I stedet for å sprøyte ned sement for å hindre at grunnvannet siver ut av kulturlagene, har teamet funnet en mer miljøvennlig løsning. For å slippe å føre drikkevann ned i bakken, har det blitt jobbet med nye metoder som benytter seg av regnvann. Overflatevann skal kanaliseres ned i bakken og et 160 kvadratmeter stort regnbedd skal samle og lagre regnvann for å sikre en jevn tilføring, selv i sjeldne tørrere perioder. Dette er metoder man ikke tidligere har benyttet seg av i Norge, og som vil kunne

overføres for å hindre setningsskader andre steder i landet. Den nye kunnskapen kan vise seg å bli særlig verdifull for andre middelalderbyer i Norge.

LETTERE Å VEDLIKEHOLDE HUSENE

Så snart grunnvannet er hevet vil det også bli lettere å vedlikeholde husene på Bryggen, ettersom det blir mindre setningsskader. I tillegg har grunnvannet, når det er på høyt nok nivå, en bevarende effekt på kulturlagene fordi det holder oksygenet borte.

FERDIGSTILLES TIL SOMMEREN

Prosjektet skal etter planen være ferdigstilt sommeren 2014. Målet er at Bryggen ikke skal synke mer enn maks en millimeter per år. Til nå har den sunket om lag 5 millimeter i året. En viktig del av prosjektet har også vært å legge til rette for overvåkning av grunnvannsnivået. Målestasjoner er plassert og markert av små blå «kumløkk». Målestasjonene gjør at man til enhver tid har oversikt over nivået i de ulike problemområdene, og kan gjøre justerende tiltak om nødvendig.

Grunnvannsprosjektet i Bergen har så langt vært en suksess. I områdene hvor en har klart å heve grunnvannet ser en nå at setningene i grunnen avtar. Dette blir forhåpentligvis bekreftet med nye målinger som snart skal gjennomføres.

Olavsklosteret i Oslo.
Foto: Arve Kjørsheim

Bevaringsprogrammet for ruinar

Ruinprosjektet var i 2013 inne i sitt åttande år med tilstandsvurdering, konservering, tilrettelegging og formidling av mellomalderruinar.

AV INGER-MARIE AICHER OLSRUD, RIKSANTIKVAREN

Til no er 14 ruinanlegg ferdig restaurerte og klare for ordinært vedlikehald. Mellom desse er Olavsklosteret i Oslo – eit av de aller største ruinanlegga. Olavsklosteret vart oppretta om lag 1239 under kong Håkon Håkonsson, og er i dag det einaste av fire norske dominikanerkloster frå mellomalderen som vi framleis har bevarte bygningsrestar av. Klosterdelen vart ferdig i 2012 og no held arbeid på klosterkyrkja fram.

MO OG ST. NIKOLAS

To anlegg vart heilt ferdige i 2013; Mo kyrkjeruin i Vestre Slidre og St. Nikolas kyrkjeruin i Sarpsborg. Mo har i tillegg til konservering fått ny tilkomst, skilting og tilrettelegging og på St. Nikolas er apsiden komplettert med nyhogd stein.

Arbeidet fortset med Bispeborgen på Hamar, Steinvikholm slottsruin, Erkebispegården i Bergen, fleire ruinar på Bergenhus, ruinen under Schøtstuene i Bergen, Holla kyrkjeruin i Telemark, Kongsgården i Tønsberg, Selje i Sogn og Fjordane, Halsnøy og Lyse i Hordaland, kalkommen ved Værnes kyrkje og Rein klosterruin i Sør-Trøndelag, samt Munkeby og Tautra i Nord-Trøndelag.

▲ **Mo kyrkjeruin ferdig restaurert.**
Foto: Arve Kjørsheim © Riksantikvaren

◀ **Ny apside på St Nikolas kyrkejuin.**
Foto: Mona Beate Buckholm Vattekar, Østfoldmuseene.

Bevaring og formidling av bergkunst

AV EVA SÆTERS DAL WALDERHAUG, RIKSANTIKVAREN

Med tilskudd fra Bevaringsprogram for utvalgte arkeologiske kulturminner og kulturmiljø (BARK) har Sametinget og fylkeskommuner over hele landet arbeidet med skjøtsel og tilrettelegging av lokaliteter for publikum i år. Dette omfatter mer enn hundre kulturminner i 2013. Et eksempel blant mange er kulturmiljøet på Refsnes i Rissa i Sør-Trøndelag, der ny kulturminnesti med digital formidling og tiltak for universell tilgjengelighet ble åpnet i sommer.

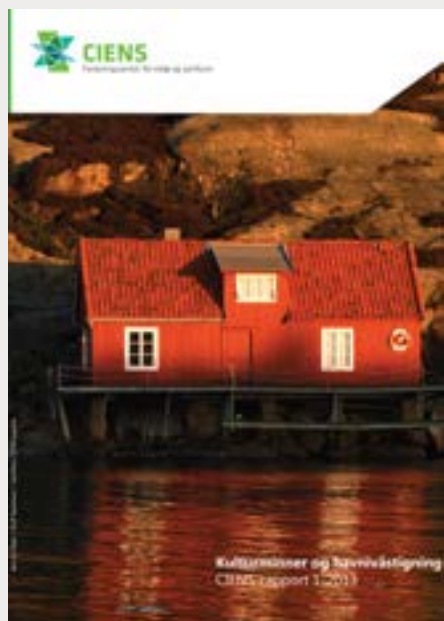
Landsdelsmuseene og fylkeskommunene har også arbeidet med sikring og skjøtsel av et tilsvarende antall bergkunstlokaliteter med tilskudd fra Bevaringsprogrammet for bergkunst (BERG) i 2013. Flere av prosjektene omfatter tilrettelegging, slik som på Honnhammar i Tingvoll i Møre og Romsdal, der fylkeskommunen har fullført et flerårig prosjekt for sikring og tilrettelegging av helle-malerier for publikum. Nye skilt og utbedring av stier i området gjør det mulig for publikum å oppleve denne unike bergkunsten.

Tilrettelegging for publikum av helle-malerier på Honnhammar i Tingvoll.

Foto: Møre og Romsdal fylkeskommune.

Havnivåstigning og kystkultur

Klimaendringene får konsekvenser også for kulturminner. En ny rapport fra FNs klimapanel viser at havet trolig vil stige raskere fram mot 2100 enn det vi har sett de siste tiårene. I november 2013 ble rapporten «Kulturminner og havnivåstigning» lagt fram. Forskere fra Nansen senter for miljø og fjernmåling (NERSC), Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR), CICERO Senter for klimaforskning og Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) komplet kunnskap om havnivåstigning med kunnskap om kulturminner. Dette er ikke gjort tidligere, verken nasjonalt eller internasjonalt. Rapporten ble bestilt av Miljøverndepartementet i samarbeid med Riksantikvaren.

Rapporten viser at havnivåstigningen kommer til å gi høyere vannstand de fleste steder i landet, selv om vi fremdeles har landheving etter siste istid. Både bygninger, arkeologiske kulturminner og landskap langs kysten vil stå i fare. Nord-, sør- og vestlandskysten i Norge får trolig en havnivåstigning på opp mot 80 cm mot slutten av dette hundreåret. Havet vil stige også i Oslofjorden, Nord-Trøndelag og Nordland, men her kan havnivåstigningen bli ca. 30 cm lavere. Rapporten vil, sammen med kartfesting av kulturminner, være et viktig bidrag når kulturminneforvaltningen og kommunene skal ruste seg til møtet med kommende klimautfordringer.

Våre gater og plasser

Gater og plasser har til alle tider formet norske byer og gitt dem identitet, de er viktige sosiale arenaer og forteller om byens utvikling.

AV INGUN BRUSKELAND AMUNDSEN, RIKSANTIKVAREN

Gjennom prosjektet «Våre gater og plasser» vil Riksantikvaren og Statens vegvesen invitere til en nasjonal dugnad

for våre viktige fellesområder og bidra til en mer kvalitetsbevisst og miljøvennlig byutvikling.

De tre byene Kirkenes, Kristiansund og Kongsberg er invitert til et samarbeidsprosjekt med Statens vegvesen og Riksantikvaren. Kirkenes var først ut og i oktober 2013 ble det arrangert seminar og utstilling i byen. Utstillingen fant sted i biblioteket i Kirkenes sentrum. Sør-Varanger, som kaller seg den grensesprengende kommunen, var medarrangør.

Utstillingen stilte spørsmål på fem språk, norsk, samisk, finsk, russisk og engelsk, om hva som kan og bør gjøres i Kirkenes og hva er dine drømmer for byen? Riksantikvaren og Statens vegvesen fikk flere spennende innspill om hvordan skape et mer levende og attraktivt sentrum i Kirkenes. Tusen takk til alle som har deltatt og bidratt, vi gleder oss til å besøke Kristiansund og Kongsberg i 2014.

Verdiskapingsprosjekter i 2013

Riksantikvaren fortsetter verdiskapingsarbeidet og støtter ulike prosjekter i hele landet.

AV ÅSE BITUSTØL, RIKSANTIKVAREN

I tillegg til de nasjonale satsingene Kultur- og naturreise og Nasjonalt pilegrims-senter, har følgende prosjekter mottatt midler i 2013:

- *Vardø – Kulturarv og utvikling* samarbeider med næringsaktører om å ta vare på kulturhistoriske anlegg og bygninger, samtidig som det ytes profesjonell bistand til forretningsutvikling.
- *Krigsminnelandskap i Troms 1940-1995* skal kartlegge, dokumentere og formidle krigs- og forsvarshistorien i Troms 1940-1995. Prosjektet skal danne grunnlag for destinasjonsutvikling, undervisning og tilgjengeliggjøring.
- *Melbu – Industrierarven (arven etter Chr. Fredriksen)* ønsker å formidle den industrielle revolusjon i første halvdel av 1900-tallet, og verne og ta i bruk kulturminner fra denne perioden.
- *Krigsminner i Nord-Salten* er en oppfølging av grenselosprosjektet som Arran lulesamisk senter har gjennomført.
- *Trehusbyen i Levanger* skal organisere en rådgivningstjeneste i et eget bygningsvern-senter i Levanger.
- *Bygningsvern-senter/vitensenter i Trondheim* vil danne et nasjonalt ressurs-senter som kobler kulturminnevernet til den akademiske forskningen samt å skape et miljø for utdanning, forskning og andre aktører i regionen.
- *Kongevegen over Filefjell* er et samarbeidsprosjekt som skal formidle den nasjonalt viktige ferdshistoria over Filefjell og legge til rette for en 11 mil lang kulturhistorisk turveg mellom Lærdalsøyri i Sogn og Fjordane og Vang i Oppland.
- *Kystpilegrimsleia* involverer fem fylker og fire bispedømmer. Pilegrimsleia langs kysten skal gå fra Eigersund til Trondheim.

Akershus ressurs-senter for eldre landbruksbygninger: Rådgiver Ole Jakob Holt som inspiserer bygning. Foto: Tove Elise Ihler

- *Kloster og pilegrimssatsing, Selje kloster i Stadhavet* planlegger fellesvandringer som en del av Kystpilegrimsleia i 2014. I tillegg vil det bli samarbeidet om et reiselivsprodukt sammen med næringsaktører og andre besøksmål i området.
- *Reiseliv i industriens vugge* er et samarbeid mellom aktører i Hordaland og Sogn og Fjordane som arbeider med å utvikle bærekraftig reiseliv i et nettverk av levende og nedlagte industristeder. Samarbeidet springer ut fra European Routes of Industrial Heritage.
- *Hardanger – Den kulturelle fjorden* kobler reiselivs- og kulturminneaktører (veteranbåter og kulturminneattraksjoner langs fjorden). Det er utviklet to konkrete opplevelsesturer med veteranbåt, en for Sørfjorden og en for Samlafjorden.
- *Bergesenhuset som nav i verdiskaping på Vibrandsøy*. Bergesenhuset er en del av et helhetlig sjøhus- og bygningsmiljø på Vibrandsøy, og er vernet etter Plan- og bygningsloven. Øygruppa kulturhistoriske verdi og naturkvaliteter er sikret gjennom kommunal reguleringsplan.
- *Festung Lista – Vest-Agder fylkeskommune* vil skaffe bedre oversikt over tyskernes anlegg og installasjoner for bedre forvaltning og tilrettelegging. Formidling, produktutvikling og opplevelser innenfor reiseliv og turisme står i fokus.
- *Båtbyggeriene på Moen, Risør kommune* er et autentisk båtbyggeri langs sørlandskysten som fremdeles er i drift. Risør kommune, eiere og fylkeskommunen ønsker å samarbeide om å styrke Moen ytterligere, både når det gjelder bygninger, brygger og infrastruktur.
- *Ulefoss kulturarv* er en del av en langsiktig prosess med å ta vare på verneverdier og ta i bruk kulturarven som ressurs langs Telemarkskanalen.
- *Slottsfjellet middelalderpark, Tønsberg kommune* har som hovedmål at Slottsfjellet oppleves som en helhetlig nordisk attraksjon.
- *Drammens gamleby – Strømsø* vil kartlegge og vurdere kulturminner og -miljøer, vurdere hvordan videre byutvikling kan vitalisere kulturhistoriske verdier, og spre kunnskap om Strømsøs historie, kulturminner og kulturmiljø.

Grunneier Ingolf Folven og prosjektansvarlig Ole Runar Aabrekk står i trappene som er gjenoppbygd av sherpaer sommeren 2013. Trappene er en del av den gamle ferdselsvegen mellom vest- og øst, mellom Hjelledalen i Stryn til Skjåk. I dag er den en av «Historiske vandreruter» som er et samarbeid mellom DNT og Riksantikvaren. Foto: Anne Rudsengen, Statens naturoppsyn

- *Akershus – ressurscenter for eldre landbruksbygninger* vil drive direkte veiledning gjennom gratis gårdsbefaringer, kurs, arrangementer og aktiv nettverksbygging.
- *Middelalderen i Østfold – kirkesteder og pilegrimsleder* tar sikte på å få større oppmerksomhet og interesse for Østfolds middelalderhistorie. Det skal legges til rette for opplevelser, vern og bruk gjennom tilgjengeliggjøring og formidling av stedene.
- *Atlungstad – Mjøsas edle dråper* skal utvikle og tilrettelegge for at Atlungstad skal bli et opplevelses- og formidlingscenter. Etablere nettverk av brennerihistoriske miljøer, lokale og regionale matprodusenter og andre aktører knyttet til reiseliv.
- *Enig og tro til Dovre faller* omhandler produktutvikling, merkevarerbygging og økonomisk verdiskaping langs akse Dovrefjell, fra Dombås til Kongsvoll. Dovrefjell har en særstilling i norsk kulturhistorie.
- *Glasslåven på Granavollen* er et prosjekt som vil sette i stand låven ved Søsterkirkene på Gran og fylle den med nye funk-

Kvitholmen fyr. En overnattingsmulighet for kystpilegrimen i Møre og Romsdal. Foto: Åse Bitustøl

- sjoner tilpasset behov for lokalsamfunn og Granavollen som besøksmål.
- *Historiske vandreruter*. Den norske turistforening (DNT) og Riksantikvaren samarbeider om å finne ruter som har

historisk interesse, og som har kulturminner langs ruta. Ti ruter vil bli presentert på Ut.no og vil være en del av DNTs ordinære rutenett som blir mulig å laste ned som app og på nett.

Telegrafan i Ny-Ålesund

Telegrafan i Ny-Ålesund på Svalbard er nå ferdig restaurert utvendig. Telegrafstasjonen har gått fra å være en beskjeden og slitt bygning til å bli en historisk perle i bybildet.

AV SUSAN BARR, RIKSANTIKVAREN

I et arktisk samfunn som Kings Bay på Svalbard var radiotelegrafi og -telefoni livslinjen til storsamfunnet og familien der hjemme. Telegrafan i Ny-Ålesund var derfor sentral i driften og fritiden i Norges nordligste samfunn.

Riksantikvaren har i 2013 samarbeidet med gruveselskapet Kings Bay, Telenor

Kulturarv og Telemuseet om restaurering av den fredede telegrafstasjonen fra 1918 i Ny-Ålesund på Svalbard.

Restaureringsarbeidet utvendig er nå ferdigstilt. Nå arbeides det på innsiden, våren 2014 kommer radioutstyret som var i Telegrafan like før driften opphørte på 60-tallet, oppover igjen fra Telenor kulturarvs lager på Fetsund. Bygningen blir tilgjengelig for besøkende og skal

så langt som mulig reflektere den siste driftsperioden på 1950/60-tallet. Men besøkende skal også kunne få et inntrykk av hvordan bygningen var da den summet av rykter og nyheter omkring Roald Amundsens luftskipekspedisjon med «Norge» i 1926.

Dette er det andre større restaureringsprosjektet som Riksantikvaren har gjennomført i samarbeid med Kings Bay de senere årene. I 2009-11 ble den tidligere bestyrerboligen «Amundsen-villaen» tilbakeført til slik den var i 1920-30-årene.

Spennende lesning fra Svalbard

Eventyreren, pioneren og gullgraveren Ernest Mansfield er egenhendig ansvarlig for en stor andel av de fredete kulturminnene vi i dag finner på Svalbard.

AV KAREN THOMMESEN, RIKSANTIKVAREN

Ernest Mansfield (1862 - 1924) ble født i London, men reiste til New Zealand allerede som 16-åring. Han ble betatt av gullprospektering, først i sitt nye hjemland og senere i British Columbia, Canada. Flere år senere fikk han høre om Svalbard, et sted nær Nordpolen der de med initiativ og penger kunne sikre seg rettigheter til land og utvinne mineraler.

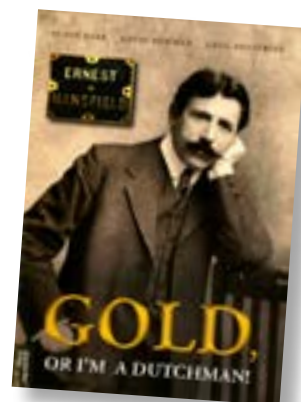
Hver sommer fra 1905 til 1913 var Ernest Mansfield på Svalbard. Han lette etter

gull og andre mineraler, men kom over marmor på Blomstrandhalvøya. Mansfield var med på å opprette prospekteringselskapet Northern Exploration Co. og han fikk mange ivrige investorer på kroken. For snart 100 år siden var hans selskap største landeier på Svalbard og sto bak byggingen av 58 hytter som i dag er fredet. Han grunnla også gruveanlegget Ny-London (den gang kalt Marble Island) ved Ny-Ålesund. Men eventyret skulle vise seg å få en brå slutt. Marmoren var av dårlig kvalitet, og på ingen måte egnet til utvinning,

Eventyret endte som en typisk børsboble, men hvor mange av investorene som vant

og hvor mange tapte er vanskelig å fastslå.

Susan Barr, David Newman og Greg Nesteroff har skrevet en biografi om Mansfield, «Gold – or I'm a Dutchman». Boka følger Mansfield gjennom tre kontinenter, på jakt etter suksess og rikdom. Han var både eventyrer, industriherre og poet, og det store spørsmålet har alltid vært: Var han en naiv drømmer eller en svindler?

Nytt fra bokhylla i 2013

AV GURLI HALIN, RIKSANTIKVAREN

I år er det utgitt to nye turguider til nytte og glede for turgåere som vil bli kjent med kulturminner, deres miljø og historie.

LOFTA VEDET. 52 HVERDAGSTURER I STAVANGER. STAVANGER TURISTFORENING, 2013. 365 S. (ÅRBOK 2013)

I forbindelse med Stavanger turistforenings 125 års jubileum i 2012, ble det vedtatt at hverdagsfriluftslivet må tas vare på. Folk skal inspireres til å gå tur i stedet for å sitte foran TV'en. Rett og slett «lofta vedet» - lufta vettet, ut og klarne tankene. Stavanger lanseres som turby nummer en, og boken inneholder 409 km med T-merkede løyper, i gjennomsnitt 8 km lange, men de kan kortes ned eller kombineres for de som vil gå lengre.

Boken er inndelt etter bydeler, har gode turkart, bilder og beskrivelser av områdene, samt et stikkordsregister. Tekstene til turene er skrevet av flere forfattere som også deler sine favorittsteder og personlige vinklinger.

TERJE BRATBERG BYGUIDEN. VANDRINGER I TRONDHEIM. MUSEUMSFORL., 2013. 336 S.

Trondheim har også fått sin turguide, med 26 tematiske byvandringar, utarbeidet av Terje Bratberg, historiker og forsker ved Museene i Sør-Trøndelag. Bidragsytere er Per R. Christiansen og Ragnhild Berge og bak utgivelsen står Selskabet for Trondhjems Bys Vel.

Turene går gjennom Barokkbyen med sin pomp og prakt, eller Fattigbyen nederst på rangstigen. Vi kan velge nåtidens Kunnskapsby, Matbyen eller Bymarka. Hver tur innledes med et turkart, beskrivelse av området og tips om mat- og drikkesteder un-

derveis. Vandringerne følger nummererte løyper til kulturminnene, og vi tilbyr mye historie samt artige *Visste du at ..* «verdensrekordet i skihopp i 1892 var på 30 meter – og at den ble satt i Blyberget?»

Fra kulturminneforvaltningen og forskningen finner vi følgende nyttinger:

EVA WALDERHAUG BERGKUNSTPLAN FOR NORDLAND. NORDLAND FYLKESKOMMUNE, KULTUR- OG MILJØAVDELINGEN, KULTURMINNER I NORDLAND, 2013. 104 S.

Nordland fylkeskommune har utarbeidet en verneplan for sin fredete og sårbare bergkunst, dvs hogde, slipte og malte bilder i berg, laget for mellom 9000 og 2000 år siden. Teksten er skrevet av Eva Walderhaug, prosjektleder, arkeolog og nå ansatt hos Riksantikvaren.

Planen har en virketid på ti år og er et viktig verktøy for langsiktig bevaring og formidling av bergkunsten i Nordland. Oppmåling av helleristningene praktiseres f.eks. ikke lengre, noe som krever godt informasjonsarbeid fra kulturminneforvaltningen og en forbedret tilrettelegging av bergkunsten for publikum. Digitale media skal etter hvert tas i bruk i formidlingen for å minke slitasje og samtidig la enda flere få oppleve bergkunsten.

I Norge finnes det forhistorisk bergkunst i alle fylker unntatt i Aust-Agder. *Sikring av bergkunst 1996-2005* (Bergkunstprosjektet) ble initiert av Riksantikvaren. Arbeidet er siden videreført gjennom *Bevaringsprogrammet for bergkunst*, med årlige bevilgninger fra Miljøverndepartementet.

HELENA NYNÄS DAMMER SOM KULTURMINNER. NORGES VASSDRAGS- OG ENERGIDIREKTORAT, 2013. (NVE-RAPPORT NR 64-2013). 248 S.

Publikasjonen utgjør avslutningen på et prosjekt om kartlegging av *NVEs kulturminner*. NVEs Museumsordning har tidligere arbeidet med tre temaplaner, og denne

rapporten utgjør den fjerde og siste. Tidligere temaer er *Kulturminner i norsk kraftproduksjon* (2003), *Kulturminner i vassdrag - Flom- og erosjons-sikring, kanaler og miljøtiltak* (2007)

og *Kraftoverføringens kulturminner* (2008). Målsettingen har vært å fokusere på dammenes kulturhistoriske verdier og erkjenne dem som kulturminner. Det er registrert 95 murdammer som representerer mangfoldet og bredden av ulike menneskelige virksomheter langs vassdragene i Norge gjennom flere hundre år, fra 1600-tallet fram til i dag. Forfatter Helena Nynäs har vært prosjektleder for temaplanen.

TORGRIM SNEVE GUTTORMSEN ARKEOLOGI I ALL OFFENTLIGHET. ARKEOLOGIHISTORIE I NORGE BELYST VED FORTIDENS VEIER SOM HISTORIE- OG MINNEKUNNSKAP. AVHANDLING (PH.D.) GÖTEBORGS UNIVERSITET, 2013. 435 S.

Forfatter til denne doktoravhandlingen er arkeolog og forsker ved NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning). Guttormsen etterspør en etisk og politisk

debatt om arkeologiens og kulturminnernes rolle i dagens samfunn. Hans granskning av norsk arkeologi starter med 1870-tallet og går fram til vår samtid. Kildematerialet har vært veier fra fortiden, samt hvordan de er blitt sett og brukt innenfor forskning, populærkultur (konsumkulturen/mainstreamkulturen) og kulturminne- og veiforvaltning. Avhandlingens sluttord sammenfatter hensikten med arbeidet med et ønske om at en mer «brysom arkeologi» involverer seg i samfunnsdebatten og blir synlig, og at fortiden som verdi og samfunnsressurs skal gi arkeologien og forvaltningen av fortidens kulturminner en realistisk og meningsbærende oppgave.

Interiør fra Matthiaskirken, Budapest, Ungarn. Kirkens historiske klokker ble restaurert og gjeninstallert i et kulturarvprosjekt under EØS-midlene.
Foto: Tamas Bujnovszky©Riksantikvaren

Kulturarvprosjekter under EØS-midlene

EØS-midlene er Norges bidrag til sosial og økonomisk utjevning i Europa. Riksantikvaren deltar i seks prosjekter under EØS-midlene, og temaene spenner fra industriell kulturarv og fartøyvern til lokale kulturminneplaner og dokumentasjon av stavkirker.

AV ALEKSANDRA PETIE EINEN, RIKSANTIKVAREN

I denne perioden har 14 av 15 mottagerland prioritert å bruke en del av disse midlene til bevaring av kulturarv. Det er et ønske at de prosjektene som mottar støtte bidrar til lokal og regional utvikling, turisme og sysselsetting. Riksantikvaren er rådgiver overfor enkelte mottagerland i utviklingen av programmer på kulturminnefeltet. De første prosjektutlysningene kom i 2013, og flere utlysninger samt de første prosjektresultatene vil komme i 2014. Riksantikvaren informerer jevnlig om prosjektutlysninger, partnerskapsmuligheter og andre aktiviteter som er med på å styrke samarbeidet mellom norsk og europeisk kulturminnesektor.

Riksantikvaren deltar i seks prosjekter under EØS-midlene. Prosjektarbeidet dekker fagfelt der Riksantikvaren kan bidra med kompetanse og hente ny kunnskap. I Tsjekkia samarbeider Riksantikvaren med National Heritage Institute om industriell kulturarv. Utvikling av lokale kulturminneplaner er tema for Riksantikvarens samarbeid med National Heritage Board i Polen. Monument Board i Slovakia skal opprette et system for vedlikehold av bygninger, og for Riksantikvaren ligger det stor nytteverdi i å følge prosjektet. I Polen er Riksantikvaren involvert i et prosjekt innen fartøyvern sammen med Hardanger og Voss Museum. I et annet polsk prosjekt bidrar Riksantikvaren med foto og arkivmateriale til dokumentasjon av stavkirker, mens prosjektet i Ungarn ser

Restaurering av Butcher's Fortress i Baia Mare, Romania. Foto: Tamas Bujnovszky©Riksantikvaren

på den økonomiske verdien av kulturminner. Alle prosjektene skal være igangsatt i løpet av 2014.

Tall og fakta fra 2013

Ny leiar for Nasjonalt pilegrimssenter

I haust vart Hans Morten Løvrød tilsett som leiar for Nasjonalt pilegrimssenter. Pilegrimssenteret i Trondheim skal koordinere pilegrimsarbeidet i Norge og ha eit særleg ansvar for dei godkjende pilegrimsleiene. Pilegrimsleia består totalt av over 2000 km med oppmerka ruter som strekker seg over fjell og dalføre og er innom 40 norske kommunar og sju fylke.

Riksantikvaren i media

Mediedekkinga av Riksantikvaren er på et stabilt høgt nivå, med gjennomsnittleg rundt 7000 oppslag per år. I 2013 har mange av artiklane i riksavisene handla om bevaring av Regjeringskvartalet. Lokalisering av Bybanen i Bergen har vore ei viktig sak i år, som har gitt mykje pressedekking i Hordaland. Det er lokalavisene som står for det aller meste av mediedekkinga, det vil seie nesten 80 prosent av all medieomtale i 2013.

Fritidsfiske fra vernede fiskefartøy

Fiskeri- og kystdepartementet legger nå til rette for at vernede fiskefartøyer gis mulighet til å få inntekter fra fritidsfiske, og at fartøyene dermed blir ivaretatt og brukt.

Vernede fiskefartøy eies i det vesentlige av frivillige organisasjoner og stiftelser. Inntekter er avgjørende for vedlikehold og istandsetting av de fartøyer det gjelder.

Det er i utgangspunktet forbudt å drive enhver form for fiske med fiskefartøy som er unntatt kondemneringskravet i strukturordningene for havfiske- eller kystfiskeflåten. I statsråd ble det den 6. desember 2013 gjort endringer i regelverket som unntar slike fartøy fra forbudet om fritidsfiske. Dermed vil fritidsfiske kunne gi en kjærkommen inntekt for de som eier og driver vernede fiskefartøy.

Riksantikvarens budsjett 2013

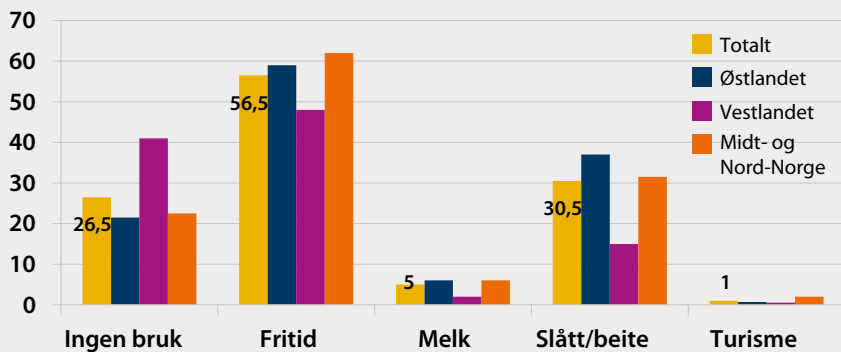
Kap./Post	Tildelte midler (i 1000 kr)
1429.01 Driftsutgifter	126 029
429.21 Spesielle driftsutgifter	36 935
1429.72 Vern og sikring av fredete og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer	265 362
1429.73 Brannsikring og beredskapstiltak	10 953
1429.74 Fartøyvern	48 712
1429.75 Internasjonalt samarbeid	1 100
1429.77 Verdiskapingsprogram	8 264
1429.78 Tilskudd til beslutningsgrunnlag for myndighetsutøvelse innen arkeologi	8 500
SUM KAP. 1429	505 855
Nærmere fordeling under post 72 (i 1 000 kr):	
Post	Tildeling 2011
1429.72.1 Tilskudd til arkeologiske undersøkelser og mindre private tiltak	12 132
1429.72.2 Vern og sikring av fredete bygninger og anlegg	76 467
1429.72.3 Vern og sikring av bygninger fra middelalderen	33 257
1429.72.4 Kystkultur	16 700
1429.72.5 Vern og sikring av fredete og andre særlige verdifulle kulturmiljø og landskap	4 208
1429.72.6 Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner	8 808
1429.72.7 Fartøyvernssentrene	7 550
1429.72.8 Tekniske og industrielle kulturminner	60 202
1429.72.9 World Heritage List, nasjonale oppgaver	45 966
SUM KAP. 1429 POST 72	265 362

Kultur- og naturreise

Kultur- og naturreise formidler kultur- og naturinformasjon til ulike brukergrupper på mobile plattformer. Tiltaket er et samarbeid mellom Miljødirektoratet, Kartverket, Kulturrådet og Riksantikvaren. Fra 2014 vil også Riksarkivet gå inn i prosjektet. Sammen arbeider vi for at innhold i fagdatabaser åpnes opp og gjøres tilgjengelig for alle. Innholdet kan tas i bruk og videreutvikles av

andre til nye tjenester; av nærings- og reiseliv, i friluftsliv og undervisning. Målet er å øke kunnskap om og skape engasjement for kulturminner og naturverdier.

Kultur- og naturreise har tre pilotområder; Akerselva, Bø/Sauherad og Dovre. I 2014 vil pilotområdene utvides til større deler av Telemark og Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim.

Seterregistrering

Norsk institutt for skog og landskap driver overvåkingsprogrammet 3Q. Med støtte fra blant andre Riksantikvaren kartlegges endringer i jordbrukets kulturlandskap. Dette innebærer blant annet en pågående seterregistrering, som gjennomføres i perioden 2009 til 2015. Selv om arbeidet ennå ikke er ferdigstilt, kan det allerede rapporteres om mange sammenraste hus og gjen-grodde landskap. Samtidig møter man mange engasjerte eiere, som tar godt vare på sine seteranlegg og forvalter bygningsarv og miljø på en fantastisk

måte. Mot slutten av 2013 kan man oppsummere seterregistreringen på denne måten:

- På en fjerdedel av setrene ser vi ikke tegn til bruk av noe slag
- På 30 % av setrene drives det slått eller beite, og godt over halvparten benyttes som fritidsanlegg
- 5 % er i aktiv drift med melkeproduksjon
- Turisme, i form av servering, formidling eller overnattingstilbud, finner vi på ca. 1 % av setrene

Ny veileder om energisparing i gamle hus

Riksantikvaren ga i 2013 ut en ny veileder som gir råd om energisparing i gamle hus. Den gir bakgrunnskunnskap som det er viktig å ha når en skal planlegge forbedringer av gamle hus.

Veilederen viser at det er fullt mulig å energieffektivisere verneverdige bygninger uten å ødelegge bygningens karakter og historie. Enkle tiltak kan gjøres til lave kostnader, samtidig som utgiftene til oppvarming blir redusert og komforten i huset forbedres.

Veilederen gir en rekke praktiske råd om tetting, etterisolering og utbedring av vinduer. Det blir også sett nærmere på ulike tiltak som kan gjøres for å spare energi, effekten av tiltakene og risikoen for bygningsfysiske skader og tap av kulturhistoriske verdier.

Veilederen vil også være til god hjelp for de som skal i gang med mer omfattende tiltak og retter seg både til eiere og brukere av gamle hus, konsulenter og håndverkere og byggesaksbehandlere i kommunene.

Kurs i kulturhistorisk stadanalyse

Riksantikvaren har i flere år tilbydd kurs i DIVE-analyse. I 2013 var turen komen til Finnmark, Nordland, Oppland og Buskerud, og det var kurs i Vardø, Melbu, Vinstra og Drammen.

AV TRON STRANDEN, RIKSANTIKVAREN

Kursa i DIVE-analyse er for offentlege planleggjarar, kulturminneforvaltarar og konsulentar, og blir gjennomførte i nært samarbeid med fylkeskommunar og kommunar.

DIVE er ein kulturmiljøanalyse for landskap, byar og stader, og forkortinga står for *describe-interpret-valuate-enable*, dei fire hovudtrinna i analysen. Målet med kursa er å setje deltakarane betre i stand til å bruke metoden på konkrete, utvalde eksempel, som er mest mogleg like dei utfordringane som deltakarane

sjølve vil stå overfor i sitt eige arbeid. Etter ein presentasjon av innhald og prinsipp i metoden, og synfaring til eit utvalt område, blir mykje av tida på det to dagar lange kurset brukt til diskusjonar og opp-gåveløysing i grupper.

Eksempla og problemstillingane kan variere frå stad til stad. Nokre stader kan fråflytting og stagnasjon vere den største utfordringa, medan på andre stader kan ein-sidig næringsutvikling og befolkningsvekst true noko av eigenarten til staden. I Melbu og Vardø såg deltakarane nærare på hovudgata si framtid, medan dei i Drammen såg nærare på ønsket om by-

fornying i bydelen Strømsø. I Vinstra blir truleg mykje av dei ulike verksemdene på staden flytte vekk frå hovudgata når den nye E6-traseen blir lagt på den andre sida av elva. Kva kan kommunen gjere for å behalde tyngdepunkt og kvalitetar i dette gatepartiet?

Felles for de fleste eksempla på kursa, er spenninga mellom på den eine sida ønsket om by- og tettstadsutvikling og på den andre sida ønsket om bevaring av kulturminneverdiane. Korleis kan vi foreine desse ulike interessene, slik at kulturarven blir ein ressurs og kvalitet i den framtidige utviklinga til staden?

Knuser myter

Myten om at arkeologi stanser bygge- og veiprosjekter, stemmer dårlig overens med virkeligheten.

AV TONE B. VÆRVÅGEN

I mediene kan man med jevne mellomrom lese om folk som gjemmer unna funn de har snublet over på egen grunn, i frykt for Riksantikvaren. Men, en gjennomgang av årsrapport for dispensasjonsbehandling 2012 viser at Riksantikvaren, stikk i strid med slike myter, nesten alltid sier ja: Riksantikvaren sier ja til 97,7 prosent av alle dispensasjons søknadene. I 2012 utgjorde det 599 av totalt 613 arkeologisaker.

«Ting tar tid» stemmer heller ikke.

For denne typen saker er saksbehandlingen rask. Riksantikvaren bruker ofte tre uker, men mange arkeologisaker løses på to uker. Da har sakene først vært til behandling hos Fylkesmannen, som gjør sin anbefaling. Der gjøres det for øvrig en svært god jobb, så deres konklusjoner endres sjeldent, kun i 10-15 saker i året. Det er et kompleksst lovverk, med mange aktører, men det er Riksantikvaren som har siste ord. Riksantikvaren har ellers

Foto: Unn Yilmaz © Telemark fylkeskommune

saksbehandlingsfrist for andre type saker på tre måneder.

«Dette blir dyrt!» Å finne et kulturminne kan bety store ekstrautgifter, tenker mange. Men, for privatpersoner skal ikke funn av kulturminner ha økonomiske konsekvenser. Staten dekker kostnadene for mindre, private aktører.

De mindre, private aktørene utgjorde i 2012 5 prosent av tiltakene. Det største enkeltbeløpet var på to millioner

kroner. Kommersielle aktører må derimot selv dekke kostnadene. Offentlige prosjekter står for 60 prosent av sakene. De får tilbakeført rundt 80 prosent av utgiftene.

Visste du at Statens Vegvesen er den største bidragsyteren til norsk arkeologi? E18 i Vestfold kostet 10 milliarder, en prosent gikk til arkeologi. Og nettopp en prosent er det vanligste beløpet i større utgravningssaker.

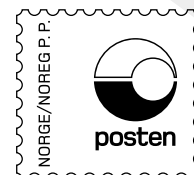
Nyheter for Askeladden-brukere

Kulturminnedatabasen Askeladden er Riksantikvarens offisielle register over fredete kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Den er et viktig arbeidsverktøy for kulturminneforvaltningen, og brukes av både kommuner, fylkeskommuner, museer og Riksantikvaren. I løpet av 2013 har det kommet flere nye funksjoner i Askeladden.

Askeladden-teamet hos Riksantikvaren har i år hatt fokus på bedret brukervennlighet, og det vil nå bli mulig å lagre sine egne innstillinger i «min profil». Vi har forbedret ek-

sportmulighetene og utskrift/rapport fra databasen og det er blitt mulig å vise søkeresultater direkte i kart. Vi har gjort store endringer på funksjonalitet for tilstandsregistrering på bygninger og startet opp tilsvarende arbeid for arkeologiske minner. Vi har utviklet en «tilskudds- og rapporteringsmodul» for fredete bygg i privat eie. Denne modulen er nå under testing og vil bli satt i ordinær drift i løpet av 2014. I tillegg til de store utviklingsoppgavene, gjør teamet stadig mindre rettinger og forbedringer av databasen.

Returadresse:
Riksantikvaren
Postboks 8196 Dep.
N-0034 Oslo

